

FERÐAMÁLASETUR
ÍSLANDS

Hagræn áhrif ferðaþjónustu -greint eftir svæðum á Íslandi-

Dr. Ásgeir Jónsson, Njáll Trausti Friðbertsson
og Þórhallur Ásbjörnsson

© Ferðamálastetur Íslands, desember 2006

Útgefandi: Ferðamálastetur Íslands, Borgum v/ Norðurslóð, IS-600 Akureyri
Sími: (+354) 460-8930 Fax: (+354) 460-8919
Netfang: edward@unak.is
Veffang: www.fmsi.is

Höfundar: Ásgeir Jónsson, Njáll Trausti Friðbertsson og Þórhallur Ásbjörnsson
Kápa: Ásprent-Stíll og Ferðamálastetur Íslands
Prentun: Stell

Númer: FMSÍ-S-01-2006
ISBN: 978-9979-834-55-7

Forsíðumynd er af Þjóðvegi 34 á leiðinni Eyrarbakki-Selfoss, horft er að Helligshéiði.

Öll réttindi áskilin. Skýrslu þessa má ekki afrita með neinum hætti, svo sem með ljósmyndun, prentun, hljóðritun eða á annan sambærilegan hátt, að hluta eða í heild, án skriflegs leyfis útgefanda.

Formáli

Með þessari skýrslu er hrundið af stað mikilvægu rannsóknarferli sem lítur að mati á hagrænum áhrifum ferðaþjónustu með tilliti til einstakra svæða á landinu. Þannig er viðfangsefni þessarar skýrslu svæðisbundið mat á framleiðni tekna af ferðafólki og leiðsögn um hvar beri að herða róðurinn í því tilliti. Þeirri aðferðafræði sem beitt er við rannsóknina er ætlað að vera til eftirbreytni og sett þannig upp að hana geta aðrir endurtekið í öðru samhengi. Fyrir hönd Ferðamála­seturs Íslands vil ég þakka skýrsluhöfundum vel unnin störf sem og styrktaraðilum þessa verkefnis en Byggðastofnun, Háskólasjóður KEA, Rannsóknarsjóður HA og Markaðsskrifstofa Eyjafjarðar gerðu setrinu kleift að láta vinna þessa skýrslu.

Akureyri, 1. desember 2006

Dr. Edward H. Huijbens
Forstöðumaður FMSÍ

Efnisyfirlit

Formáli.....	1
Efnisyfirlit.....	2
Um verkefnið	4
1. Ábati af ferðaþjónustu á Íslandi.....	6
1.1 Inngangur	6
1.2 Þjóðhagslegur ábati af ferðaþjónustu.....	8
1.3 Staðsetning atvinnuvega	9
2. Heimsóknir ferðamanna og dvalarlengd.....	11
2.1 Fjölgun ferðamanna og gistinætur	11
2.2 Gistinætur og dvalardagar.....	14
3. Tekjur af ferðamönnum	16
3.1 Gjaldeyrstekjur af ferðamönnum.....	17
3.1.1 Þróun gjaldeyrstekna.....	17
3.1.2 Gjaldeyrisnotkun og dvalardagar.....	19
3.2 Atvinnu- og rekstrartekjur í ferðaþjónustu	25
3.2.1 Gögn um atvinnu- og rekstrartekjur í ferðaþjónustu.....	25
3.2.2 Rekstrar- og atvinnutekjur í ferðaþjónustu	27
3.2.3 Rekstrartekjur í ferðaþjónustu á hverja gistinótt.....	29
3.3 Samanburður á gjaldeyrstekjum og rekstrartekjum	31
4. Tekjur af ferðamönnum á Íslandi eftir landsvæðum.....	32
4.1 Vægi þjónustugreina eftir landsvæðum	34
4.2 Atvinnutekjur í ferðaþjónustu eftir landsvæðum.....	35
4.2.1 Atvinnutekjur af ferðaþjónustu eftir landsvæðum	36
4.2.2 Tekjur af ferðaþjónustu eftir landsvæðum og þjónustutekjur.....	37
4.3 Tekjur í ferðaþjónustu á hvern dvalardag eftir landsvæðum	39
4.3.1 Heildartekjur á gistinótt eftir landsvæðum	40
4.3.2 Ferðaþjónustutekjur án tekna af flugrekstri og ferðaskrifstofum	41
4.3.3 Verslun, afþreying og samgöngur aðrar en flug	43
4.3.4 Gisting.....	43
4.3.5 Ferðaskrifstofur.....	44
4.3.6 Stærð þjónustugeira og tekjur af ferðaþjónustu á gistinótt.....	45
Niðurlag	47

Heimildaskrá.....	50
-------------------	----

Um verkefnið

Ferðamála­setur Íslands hefur lengi skynjað meðal margra ólíkra aðila sem koma að ferðaþjónustu að þörf sé á upplýsingum um hagræn áhrif greinarinnar. Það hafa ekki einungis verið aðilar sem standa í rekstri í ferðaþjónustu sem látið hafa þetta í ljós heldur einnig opinberir aðilar. Ferðaþjónusta er margþætt og flókin atvinnugrein sem erfitt er að skilgreina sem heild. Auk þess er hún ung og hefur vaxið hratt og mikið undanfarin ár. Allt þetta veldur því að óhægt er að átta sig á stærð og umfangi hennar og hverju hún er að skila til þjóðarbúsins. Í janúar 2004 kom skýrsla frá Hagfræðistofnun Íslands sem gerð var fyrir samgöngumálaráðuneytið um „flug- og ferðaþjónustu á Íslandi vegna beiðni Ryanair um læk­kun gjalda á Keflavík­flug­velli“. Þar kemur fram að mjög mikilvægt er að greina uppruna efnahagsáhrifa ferðaþjónustu þ.e.a.s. beinu áhrifin af ferðamönnum. Bent er á að vel­ta þurfi fyrir sér hvað sé ferðaþjónusta til að átta sig á hvað telja beri til beinna áhrifa hennar.

Sérfræðingur Ferðamála­seturs Íslands, Bergþóra Aradóttir, átti frumkvæðið að því að reyna að skilgreina og skilja þessi áhrif. Hún fékk til liðs við sig hagfræðinga, þá Ottó Biering Ottósson Rekstrar- og viðskiptadeild Háskólans á Akureyri og Ásgeir Jónsson Viðskipta- og hagfræðideild Háskóla Íslands en Ásgeir vann m.a. að skýrslu Hagfræðistofnunar um Ryanair. Ottó hvarf fljótlega til annarra starfa og í hans stað kom Njáll Trausti Friðbertsson viðskiptafræðingur. Þá hafði Ásgeir mann sér til aðstoðar Þórhall Ásbjörnsson. Unnu þeir að mótun verkefnisins og vinnslu. Innan handar sf. var fengið til að hafa umsjón með spurningakönnun sem gerð var.

Fljótlega kom í ljós að öflun gagna yrði snúin en farnar voru þrjár meginleiðir í þeim efnum;

Spurningakönnun:

- Lögð fyrir viðskiptavini ferðaþjónustufyrirtækja á Akureyri þar sem spurt var um eyðslu þeirra hjá viðkomandi fyrirtæki og hvar einstaklingurinn bjó.

Upplýsingar um tekjur af ferðaþjónustu:

- Gjalddeyrstekjur sem eru tiltækar eftir mánuðum aðeins fyrir landið í heild.
- Rekstrar og atvinnutekjur í ferðaþjónustu sem eru tiltækar eftir svæðum og atvinnugreinum en aðeins fyrir árið í heild.

Upplýsingar um ferðalög:

- Gistinætur sem eru tiltækar eftir svæðum og mánuðum.
- Dvalardagar sem eru tiltækir eftir mánuðum, en eru aðeins tiltækir fyrir útlendinga.

Þótti mikilvægt að notast við opinber gögn eins og hægt var til að auðvelda endurtekningu á rannsókninni. Það var einnig haft í huga þegar skilgreint var í verkefninu hvað er ferðþjónusta, því ákveðið var að nota atvinnugreinaflokkunina ÍSAT '95 eins og hún birtist hjá Hagstofunni. Oft reyndist þó erfitt að sýna fram á mun milli svæða því opinber gögn miðast iðulega við landið allt. Spurningakönnuninni var ætlað að sýna fram á hvernig tekjur ferðþjónustufyrirtækja skiptast milli heimamanna og þeirra sem koma annars staðar að. Þær hlutfallstölur hefðu síðan haft yfirfærslugildi og gefið vísbendingu um hvernig slík skipting getur verið á öðrum svæðum á landinu. Mikil vinna var lögð í framkvæmd könnunarinnar en því miður reyndist svörun víðast ekki nægilega góð og reyndist hún því ekki veita nægjanlega áreiðanlegar upplýsingar svo hægt væri að nota hana í þessa skýrslu. Treyst var á að starfsfólk fyrirtækjanna legði könnunina fyrir viðskiptavinum en á því varð töluverður misbrestur. Er ljóst að ef farið verður útí slíka könnun aftur þarf að treysta á spyrila eða leggja meiri vinnu í að finna góðar lausnir í samráði við starfsfólk viðkomandi fyrirtækja. Gögnin úr spurningakönnuninni eru þó til og er ætlunin að skoða þau betur. Svörun var sumstaðar góð og spennandi að skoða nánar þó könnunin í heild sinni hafi ekki skilað því sem til var ætlast fyrir þetta verkefni. Einkum er það spennandi í ljósi þess að niðurstöður liggja nú fyrir úr könnun meðal ferðamanna á Akureyri sem gerð var sumarið 2005 en þar fékkst leyfi til að vera með eina spurningu er varðaði hagræna þætti. Þar var ferðamaðurinn sjálfur spurður hverju hann hefði eytt sl. sólarhring í mismunandi þætti s.s. gistingu, mat, afþreyingu o.s.frv.

Er það mat þeirra sem að þessu verkefni koma að hér hafi verið unnið vel með bestu fáanlegu gögn þó þau hafi oft á tíðum ekki dugað til að svara öllu því sem lagt var af stað með í upphafi. Verkefnið er mikilsvert innlegg þegar kemur að því að átta sig betur á hagrænum áhrifum ferðþjónustu.

1. Ábati af ferðapjónustu á Íslandi

1.1 Inngangur

Búseta á landsbyggðinni var upphaflega grundvölluð á hagræði í nýtingu staðbundinna framleiðsluþátta. Í sumum tilvikum var það nálægð við góð fiskimið sem gaf fólki ástæðu til þess að setjast þar að. Þá skapaði nálægð við blómleg landbúnaðarhéruð þörf fyrir þjónustu, verslun og úrvinnslu. Á mörgum stöðum lagðist þetta tvennt til, landbúnaður og fiskveiðar. Þróun síðustu ára hefur verið í þá átt að bættar samgöngur hafa dregið úr þjónustuhlutverki þessara byggðarkjarna úti á landi og ennfremur hefur vægi staðsetningar fyrir nýtingu ýmissa auðlinda minnkað. Ferðapjónustan er af þeim sökum mjög mikilvæg fyrir landsbyggðina vegna þess að hún byggir á notkun aðfanga sem ekki er hægt að flytja úr stað, s.s. náttúrufegurð. En náttúrufegurð, sögulegar minjar og svo framvegis verður víða að telja til mjög mikilvægra staðbundinna gæða sem geta staðið undir byggð víða um landið. Ferðapjónustan er þannig ein af fáum greinum þar sem landsbyggðin hefur enn raunverulega hlutfallslega yfirburði vegna landfræðilegra aðstæðna. Greinin er í þessu tilliti nær eini augljósi vaxtarbroddurinn í flestum byggðum landsins og hlýtur þess vegna að tengjast byggðastefnu stjórnvalda með afgerandi hætti.

Hins vegar er ferðapjónustan – eins og nafnið gefur til kynna – þjónusta. Stærri staðir hafa yfirburði í þjónustu sökum meiri hagkvæmni og breiddar í vöruúrvali. Ýmis konar stærðarhagkvæmni og samlegðaráhrif verða þess valdandi að framleiðni fyrirtækja er meiri eftir því sem þau eru fleiri saman. Ferðamenn sækja að sama skapi í staði sem veita fjölbreytta þjónustu og um leið sækja fyrirtæki sem gera út á ferðamenn í staðsetningu þar sem ferðamenn eru flestir. Þjónustufyrirtækin eru þar sem markaðurinn er stærstur og hvorki þarf að flytja þjónustuna til neytenda né neytendur til þjónustunnar.

Hér að neðan verður reynt að varpa ljósi á hversu miklar tekjur skapast af ferðamönnum á Íslandi með beinum hætti og hvernig þær skiptast milli landsvæða. Upplýsingar um tekjur af ferðamönnum sem hér koma fram eru fengnar úr tveimur áttum. Annars vegar er um að ræða gjaldeyrstekjur af erlendum ferðamönnum og hins vegar greiningu á rekstrartekjum fyrirtækja í ferðapjónustu og launatekjum

starfsmanna þeirra. Síðarnefndu gögnin eiga við um tekjur af öllum ferðamönnum á Íslandi en ekki aðeins erlendum.

Gögn um gjaldeyristekjur af erlendum ferðamönnum sem notast er við í þessari skýrslu eru af tvennum toga. Annars vegar eru gögn um neyslu erlendra ferðamanna á Íslandi samkvæmt upplýsingum um gjaldeyrisyfirfærslur í bönkum og greiðslukortanotkun. Hins vegar er um að ræða fargjaldatekjur íslenskra flugfélaga af erlendum ferðamönnum (Seðlabanki Íslands, 2006). Einn af kostunum við að skoða gjaldeyristekjur frekar en aðra mælikvarða á tekjur af ferðamönnum er að þær er unnt að greina eftir mánuðum. Þær gefa jafnframt vísbendingu um tekjur af erlendum ferðamönnum eingöngu, ólíkt öðrum gögnum um tekjur af ferðamönnum sem skoðuð eru í þessari skýrslu. Gallinn við fyrrnefnd gögn er aftur á móti sá að ekki er unnt að greina út frá þeim hvar á landinu tekjurnar skapast.

Í þessari skýrslu eru gögn um atvinnutekjur notuð til þess að fá vísbendingar um skiptingu tekna af ferðamönnum milli landshluta.¹ Gjaldyristekjur gagnast lítt til verksins eins og hér hefur verið útskýrt. Rekstrartekjur í ferðaþjónustu samkvæmt gögnum frá Hagstofu Íslands eru allar skráðar á höfuðstöðvar þeirra fyrirtækja sem eiga í hlut sem gefur skakka mynd af raunverulegri dreifingu tekjusköpunarinnar yfir landið.² Hjá þessu vandamáli er komist með því að skoða tölur um launatekjur sem skráðar eru eftir kennitölu launþega.³ Útreikningar á atvinnu- og rekstrartekjum í ferðaþjónustu miðast við að ákveðið hlutfall tekna í hverri atvinnugrein sé tilkomið vegna ferðaþjónustu. Hlutföllin sem hér eru notuð miðast í grundvallaratriðum við skilgreiningar Þjóðhagsstofnunar (1998) í skýrslu um vægi ferðaþjónustu í þjóðarbúskapnum.⁴

¹ Gögnin eru frá Hagstofu Íslands og eru unnin úr skattframtölum

² Fjöldmörg fyrirtæki hafa skráð aðsetur á höfuðborgarsvæðinu jafnvel þótt starfsemi þeirra á landsbyggðinni sé töliverð.

³ Sú leið er þó ekki gallalaus eins og fram kemur í kafla 3.2.1.

⁴ Skýrt er frá því hvaða hlutföll og atvinnugreinar eru notuð til viðmiðunar í kafla 3.2.1

1.2 Þjóðhagslegur ábati af ferðaþjónustu

Þótt einn megin tilgangur þessarar skýrslu sé að greina tekjur af ferðaþjónustu á Íslandi er fjarri því að þess háttar talning á krónum og aurum segi til um þjóðhagslegan ávinning Íslendinga af ferðaþjónustu. Þjóðhagslegi ávinningurinn felst fyrst og fremst í bættri þáttaframleiðni (sjá nánar Ásgeir Jónsson, 2004) sem lýsir sér einkum með eftirfarandi hætti.

1) **Bætt framleiðni vinnuafls:** Sköpun nýrra starfa í ferðaþjónustu sem gefur fólki tækifæri á hærri tekjum en ella hefði orðið, að gefinni menntun, búsetu og starfsþjálfun. Ennfremur kann staðbundið atvinnuleysi eða önnur vannýting vinnuafls að vera til staðar sem ferðaþjónustan vinnur bug á.

2) **Bætt framleiðni einkafjármagns:** Aukin nýting fastafjármuna vegna meiri veltu hjá fyrirtækjum sem tengjast ferðaþjónustu með beinum eða óbeinum hætti, s.s. þjónustu-, flutninga- og afþreyingarfyrirtækja. Utan við höfuðborgarsvæðið eru ennfremur margs konar mannvirki, t.d. skólar og félagsheimili, sem eru mjög vannýtt af íbúum en hafa nýst í ferðaþjónustu.

3) **Bætt framleiðni opinbers fjármagns og innviða:** Hlutdeild í kostnaði vegna notkunar á innviðum (e. *infrastructure*) íslensks þjóðfélags, s.s. samgöngumannvirkja, sem kemur fram með beinum og óbeinum gjöldum til íslenska ríkisins. Hagræðið kemur einkum fram ef notkun landsmanna sjálfra er fremur lítil og aukinn fjöldi notenda tefur ekki fyrir þeim sem þegar nýta sér innviðina.

4) **Sterkari grundvöllur fyrir sérhæfingu og fjölbreytni:** Sérhæfing eða nýbreytni af einhverjum toga krefst einhvers lágmarksfjölda af viðskiptavinum. Ferðamannastraumurinn til landsins skiptir þess vegna miklu fyrir byggðalög utan Reykjavíkur þar sem fjölbreytni skortir í verslun og þjónustu vegna fólksfæðar og skorti á stærðarhagkvæmni. Ferðaþjónustan skapar ekki aðeins aukna fjölbreytni í störfum á landsbyggðinni heldur fjölgar einnig þeim þjónustu- og afþreyingarmöguleikum sem heimamenn hafa sjálfir úr að spila. Nánar er fjallað um þetta í næsta kafla.

1.3 Staðsetning atvinnuvega

Alfred Marshall (1920) benti fyrstur manna á kosti þéttbýlismyndunar fyrir atvinnulífið. Hann lýsir ýmiss konar stærðarhagkvæmni sem verður þess valdandi að framleiðni fyrirtækja er þeim mun meiri því fleiri sem þau eru saman. Marshall lýsti þannig fyrstur þeim hag sem fyrirtæki hafa af því að staðsetja rekstur sinn hvert í nágrenni við annað. Bandaríski hagfræðingurinn Hotelling (1929) bætti um betur og færði frekari rök fyrir því að fyrirtæki í sömu starfsgrein sæktu á svipaðar slóðir. Þessi röksemdafærsla skýrir að hluta tilvist borga og bæja en einnig þá staðreynd að fyrirtæki í sömu atvinnugrein taka sér yfirleitt bólfestu í sama borgarhlutanum. Svo virðist sem fyrirtækin hagnist af því að vera í nálægð hvert við annað þrátt fyrir að vera í samkeppni.

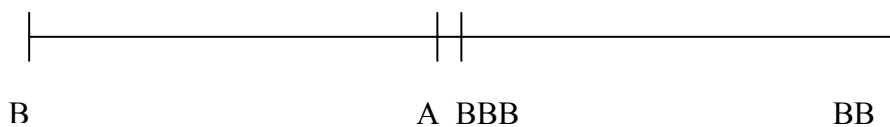
Rök Marshalls voru í fyrsta lagi þau að stærri vinnumarkaður myndast við það að fyrirtækin reka starfsemi sína á sama svæði. Þetta hefur margs konar hagræði í för með sér. Þegar vel gengur hjá einu fyrirtæki getur það ráðið starfsfólk frá þeim sem ekki vegnar eins vel. Þannig verður framboð vinnuafis sveigjanlegra og launasveiflur minni. Ef einungis væri fyrir hendi eitt fyrirtæki í hverri atvinnugrein væri næsta víst að það þyrfti að bjóða hærri laun til þess að lokka starfsfólk inn í atvinnugreinina. En nú myndast sá möguleiki að starfsfólk í öðrum fyrirtækjum getur bæst í raðir þeirra sem vinna hjá því fyrirtæki sem best gengur. Starfsfólkið sjálft hefur einnig hag af því að vinna hjá fyrirtæki sem er í þyrpingu fleiri sams konar fyrirtækja. Ástæðan er sú að slíkt veitir tryggingu gegn atvinnumissi. Þegar atvinnuveitandi segir starfsmanni upp störfum þá getur hann leitað á náðir annarra sams konar fyrirtækja. Atvinnumissir þarf því ekki að þýða viðvarandi atvinnuleysi. Þetta er mikilvægt ef þjálfun og þekking starfsfólksins er bundin við ákveðna atvinnugrein. Þess vegna er starfsfólk því viljugra til þess að vinna í ákveðinni atvinnugrein því fleiri sem fyrirtækin eru. En þetta þýðir jafnframt að fyrirtækin komast upp með að greiða lægri laun að jafnaði, laun þurfa ekki að vera jafn há í greininni og ella vegna minni hættu á atvinnumissi. Þannig hafa bæði fyrirtækin og starfsmennirnir hag af því að fyrirtæki í sömu grein séu á svipuðum slóðum.

Í öðru lagi benti Marshall á að sambýlið getur orðið til þess að stjórnendur og starfsmenn læri hver af öðrum. Uppgötvanir sem gerðar eru í einu fyrirtæki spyrjast

þá fyrr út til hinna sem eru í nálægð við það. Stjórnendur og starfsmenn einstakra fyrirtækja hittast kannski oftar. Þegar starfsmenn hætta störfum hjá einu fyrirtæki og hefja störf hjá öðru færast einnig þekking á milli fyrirtækjanna. Nýtt fyrirtæki hefur þannig ýmsan hag af því að setja upp starfsemi sína við hlið annarra sem rótgrónari eru. Á þann hátt getur það lært af reynslu hinna eldri og náð sér fljótar á strik.

Í þriðja lagi er líkleggra að þyrping sambærilegra fyrirtækja leiði til stofnunar annarra fyrirtækja sem sjái þeim fyrir ýmiss konar aðföngum og þjónustu. Þessi síðarnefndu fyrirtæki geta ýmist framleitt aðföng eða þjónustu sem veitt er fyrirtækjum í greininni. Fyrirtæki í Reykjavík búa þannig við mikið hagræði í samanburði við fyrirtæki úti á landi. Auðveldara er að festa kaup á tölvmum og forritum og viðhald allra tækja verður auðveldara vegna nálægðar þjónustufyrirtækja. Ráðgjafþjónusta er til dæmis einnig á næsta leiti sem og aðgengi að ríkisstofnunum auðveldara. Alþjóðaflugvöllur er í nágrenni borgarinnar svo auðvelt er að ferðast til annarra landa. Líta má á flugsamgöngur sem eina tegund þjónustu við atvinnulífið.

Ef hugað er að kenningum Hotellings skýrir staðsetningarkenning hans kannski enn betur en kenning Marshalls af hverju fyrirtæki í sömu grein sækja í sömu borgarhverfin. Grunnhugmyndin er sú að neytendur sækja í þá verslun eða þau fyrirtæki sem eru næst heimili þeirra. Tökum sem dæmi götu þar sem eitt kvikmyndahús er staðsett, köllum það A á línunni hér fyrir neðan.

Ímyndum okkur nú að við viljum setja á laggirnar annað kvikmyndahús og veljum því staðsetningu. Berum saman staðsetningarkostina B, BB og BBB. Ef við veljum fyrsta kostinn þá munu þeir einstaklingar sem búa á milli A og B en eru nær B koma til okkar. Hinn helmingurinn mun sækja til A. Kvikmyndahús A mun einnig fá alla þá einstaklinga sem eru búsettir á milli A og BB. Ef við gefum okkur nú þá forsendu að íbúar séu jafndreifðir um götuna þá mun markaðshlutdeild okkar vera 25% á meðan A hefur 75% markaðarins. Hið sama mun gerast ef við setjum upp starfsemi á BB. Ef

við hins vegar veljum BBB þá fáum við helming markaðarins, þ.e.a.s. alla þá einstaklinga sem búa á milli A og BB.

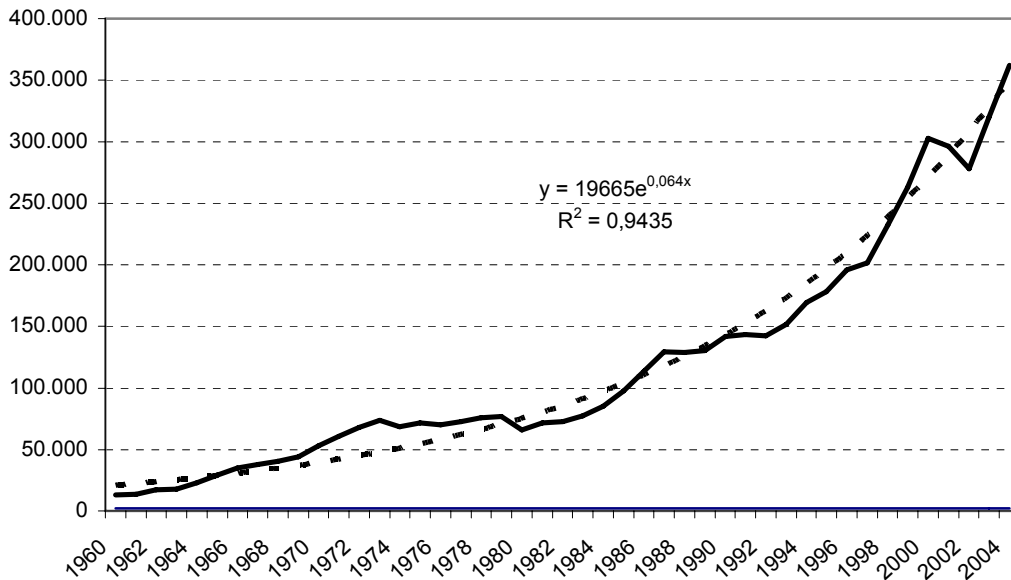
Þau hagfræðilegu lögmál sem hér eru að verki skapa ýmiss konar hagræði fyrir einstaklinga. Þeir geta gengið að þjónustunni vísri á einum stað innan borgarinnar og þurfa ekki að leita að fyrirtækjum í sömu grein. Leitarkostnaður verður minni fyrir vikið. Hið sama má segja þegar öll eða flest fyrirtæki innan sömu greinar setjast að í sömu borg eða bæ. Þá er unnt að ganga að því sem vísu að þjónustan fáist á viðkomandi stað. Sömu kraftar verða þess valdandi að flest fyrirtæki innan sömu greinar taka sér bólfestu innan sama bæjarfélags. Vegna þess að markaðurinn er stærstur þar sem þéttbýlið er mest þá er líklegast að flestar greinar festi rætur þar sem flestir búa og auðvitað er þéttbýlið síðan mest þar sem atvinnugreinarnar eru flestar.

Ferðaþjónusta á Íslandi byggist að stórum hluta á aðgengi að náttúrunni líkt og landbúnaður og fiskveiðar. Þar sem um er að ræða þjónustugrein leiðir hins vegar ýmis konar stærðarhagkvæmni til þess að þéttbýli hefur sterkt aðdráttarafl fyrir greinina. Í kafla 4 verða könnuð áhrif þéttbýlis og nálægðar við þéttbýliskjarna í greiningu á tekjum af ferðaþjónustu eftir landssvæðum. Fyrst verður hins vegar fjallað í heild um heimsóknir ferðamanna, dvalarlengd og tekjur af ferðamönnum á Íslandi í köflum tvö og þrjú.

2. Heimsóknir ferðamanna og dvalarlengd

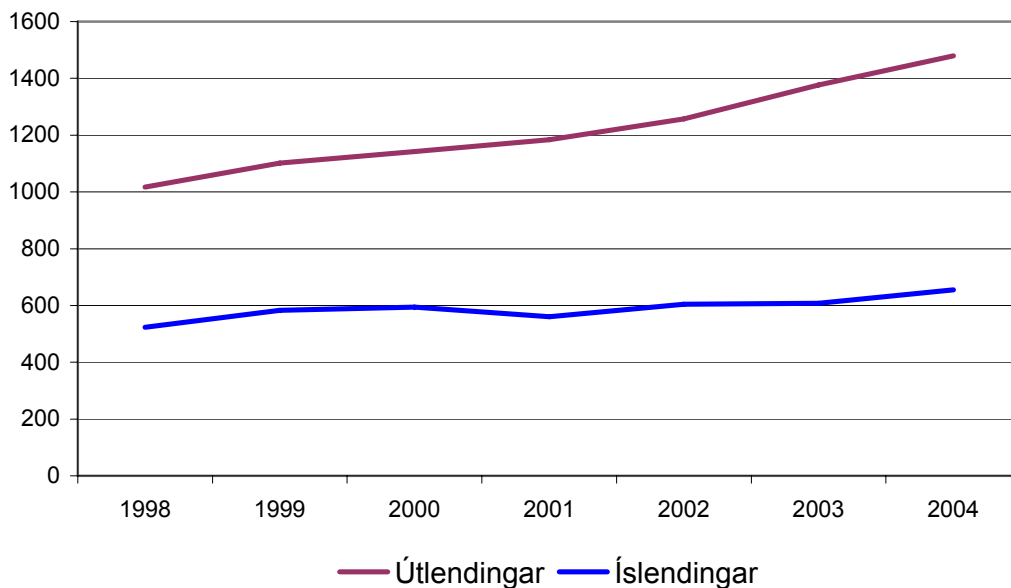
2.1 Fjölgun ferðamanna og gistinætur

Á tímabilinu 1960-2004 fjölgaði ferðamönnum um 6,4% á ári að meðaltali og virðist fjölgun ferðamanna fylgja nálægt því lógaritmískum vexti (sjá mynd 1). Vöxtur af þessari stærðargráðu felur í sér að fjöldi ferðamanna tvöfaldast á 11 ára fresti. Benda má á að mesti samdráttur sem orðið hefur í fjölda ferðamanna milli ára var milli 2001 og 2002. Sennilega er þar að hluta til um að kenna atburðunum sem urðu í New York 11. september 2001 en í kjölfar þeirra varð töluverður samdráttur í millilandaflugi í heiminum, þótt hann hafi reynst skammvinnur. Einnig er hugsanlegt að skekkja í gögnum skýri samdráttinn að hluta til.

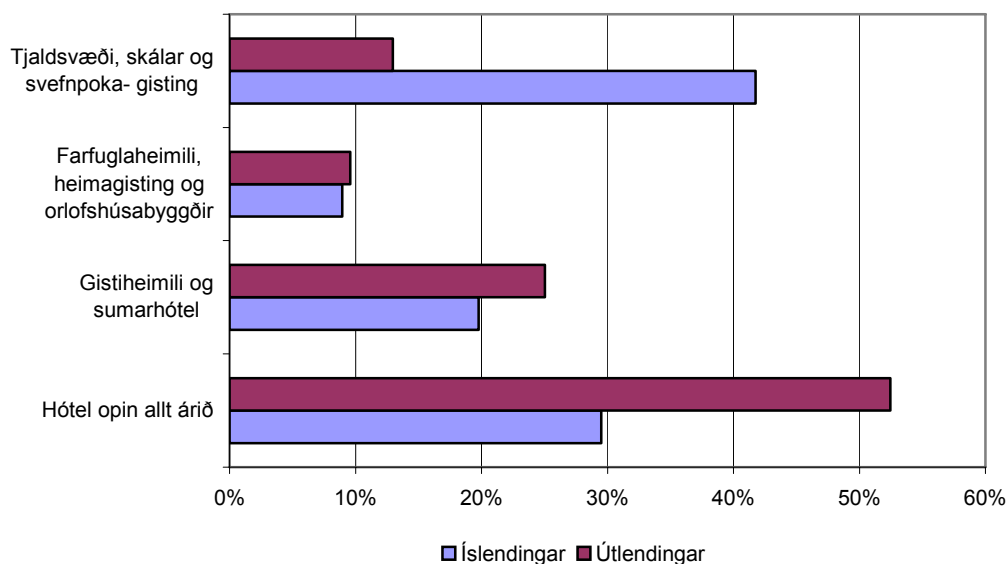
Mynd 1. Fjöldi heimsókna erlendra ferðamanna 1960-2004. Heimild: Hagstofa Íslands (2005a).

Ekki er síður áhugavert að skoða fjölda gistinguáttu útlendinga á Íslandi en fyrirbyggjandi gögn gera okkur aðeins kleift að skyggjast aftur til ársins 1998. Líkt og heimsóknum útlendinga fjölga gistinguáttum þeirra jafnt og þétt og nemur árleg fjölgun á tímabilinu 6,4% árlegum vexti. Myndin að neðan (mynd 2) sýnir að fjöldi gistinguáttu íslenskra ferðamanna er u.þ.b. helmingur af fjölda gistinguáttu útlendinga og samsvarar fjölgun gistinguáttu Íslendinga 3,7% árlegri fjölgun á tímabilinu.

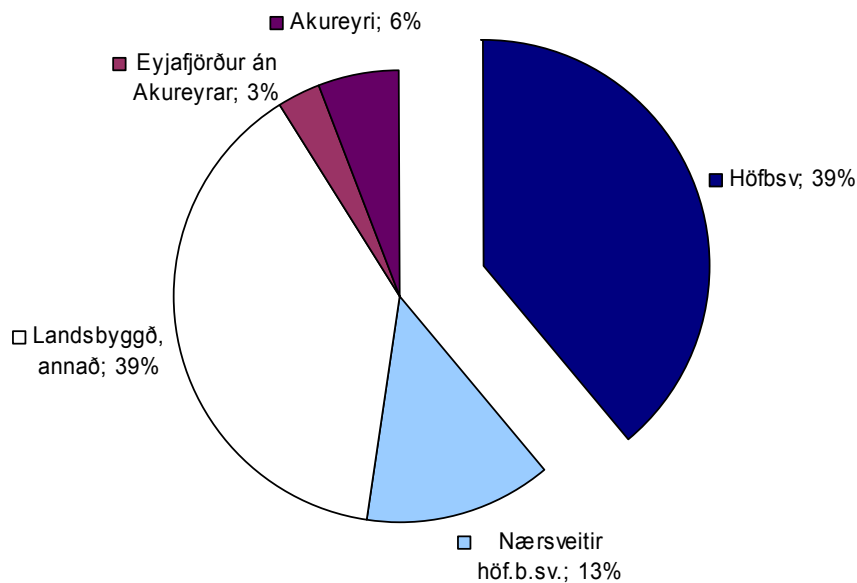
Mynd 2. Fjöldi gistinguáttu íslenskra og erlendra ferðamanna í þúsundum 1998-2004. Heimild: Hagstofa Íslands (2005a).

Erlendir ferðamenn eru ekki aðeins stórtækari en þeir íslensku hvað varðar fjölda gistinátta heldur einnig varðandi verðflokka gististaða. Myndin að neðan (mynd 3) sýnir að stærra hlutfall af heildarfjölda erlendra ferðamanna heldur en íslenskra er á dýrari gististöðum eins og t.d. hótelum. Áberandi stórt hlutfall af gistinóttum íslenskra ferðamanna er hins vegar á tjaldsvæðum og öðrum ódýrari gististöðum.

Mynd 3. Tegund gististaða 2004. Hlutfall af seldum gistinóttum til útlendinga annars vegar og Íslendinga hins vegar. Heimild: Hagstofa Íslands (2005d).

Hvernig skyldi fjöldi gistinátta skiptast á milli höfuðborgarsvæðisins og landsbyggðarinnar? Útlendingar eyddu um 61% gistinóttanna sinna á landsbyggðinni árið 2004 og þar af var 9% þeirra eytt í Eyjafirði og 13% í nærsveitum höfuðborgarsvæðisins. Önnur leið til að líta á myndina er að höfuðborgarsvæðið og nærsveitir þess veiti rúmlega helming gistinátta eða 52%. Hlutföllin sem fram koma á mynd 4 eru frá árinu 2004 en þau hafa haldist nokkuð stöðug frá árinu 1998 að minnsta kosti.

Mynd 4. Fjöldi gistinátta á landsvæði sem hlutfall af heild árið 2004. Heimild: Hagstofa Íslands (2005d).

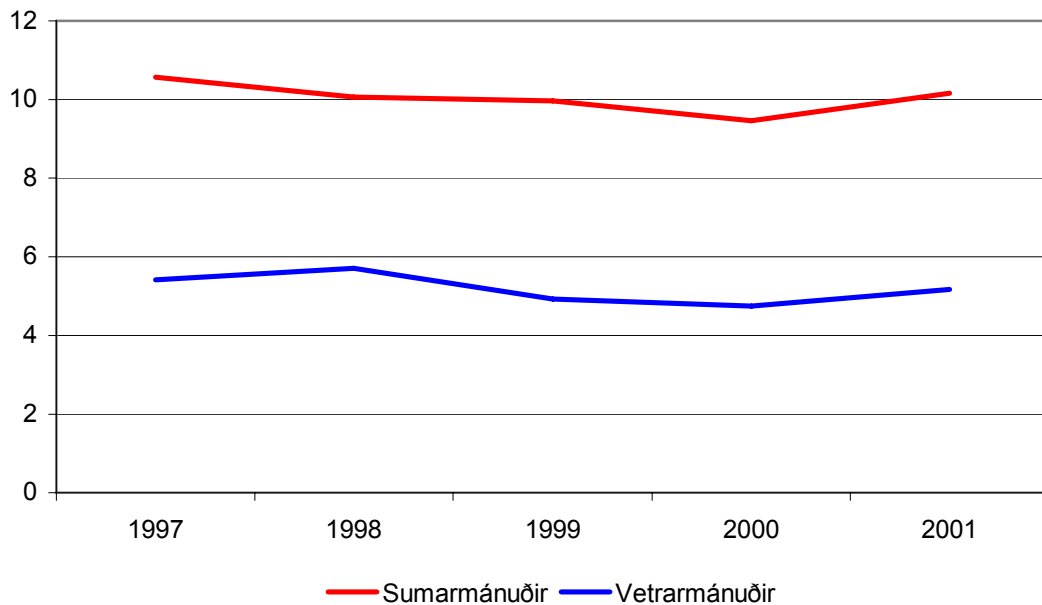
2.2 Gistinætur og dvalardagar

Fjöldi gistinátta er ekki fullkominn mælikvarði á dvalarlengd ferðamanna sem er í raun lengri en fjöldi gistinátta gefur til kynna. Fyrir þessu eru einkum þrjár ástæður:

1. Hinir erlendu ferðamenn gista hjá vinum og ættingjum.
2. Gistingin er ekki skráð niður, getur til dæmis átt við gistiskála upp á hálendi eða þegar tjaldað er þar sem ekki eru skipulögð tjaldsvæði.
3. Um er að ræða svarta atvinnustarfsemi.

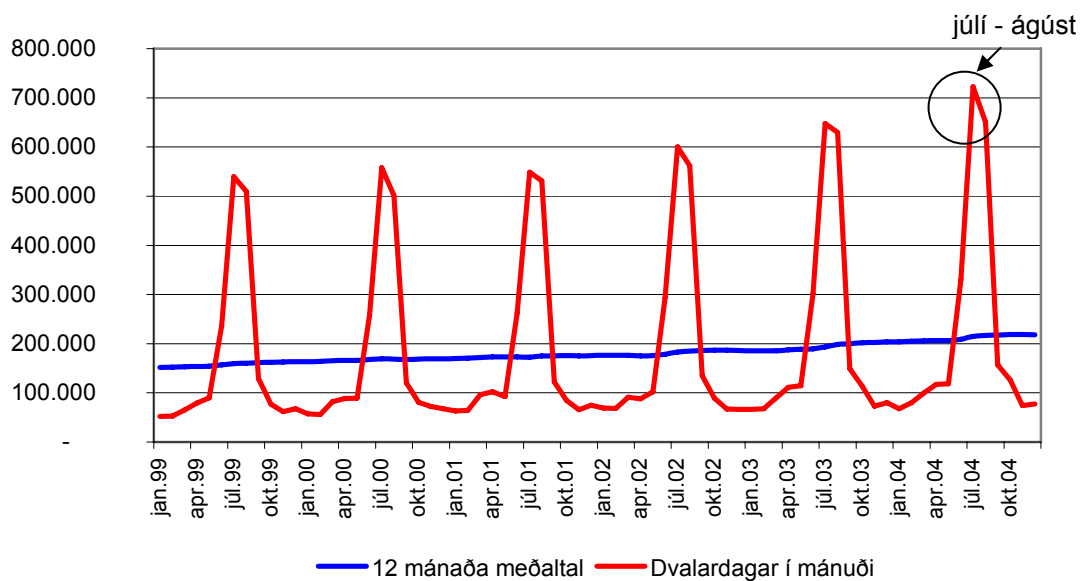
Meðal dvalartími erlendra ferðamanna á Íslandi hefur verið rannsakaður af Ferðamálastofu með því að leggja spurningar fyrir farþega á leið frá Keflavíkurflugvelli.

Mynd 5 sýnir að erlendir ferðamenn sem hingað koma á sumarmánuðum dveljast hér að jafnaði 10 daga á meðan meðalfjöldi dvalardaga er 5 yfir vetrarmánuðina. Miðað við það 5 ára tímabil sem hér er til skoðunar er meðalfjöldi dvalardaga nokkuð stöðugur milli ára.

Mynd 5. Meðalfjöldi dvalardaga erlendra ferðamanna í hverri heimsókn 1997-2001. Heimild: Ferðamálaráð Íslands (2004).

Ef fjöldi gestakoma erlendra ferðamanna er margfaldaður með fyrrnefndum tölum um meðal dvalartíma fæst sennilega betri nálgun fyrir fjölda dvalardaga en talning gistinátta. Ef t.d. fjöldi dvalardaga erlendra ferðamanna á Íslandi árið 2004 er reiknaður fást 2,6 milljónir dvalardaga á móti 1,5 milljónum gistinátta og nemur munurinn 85%. Mynd 6 sýnir fjölda dvalardaga erlendra ferðamanna á mánuði 1999-2004 sem reiknaður er sem margfeldi af fjölda gistinátta viðkomandi mánaðar. Myndin dregur skýrt fram eitt af vandamálum íslenskra ferðaþjónustufyrirtækja sem felst í margföldum mun á fjölda dvalardaga milli árstíða. Drjúgan hluta úr árinu eru dvalardagar erlendra ferðamanna á Íslandi færri en 100.000 en á sumrin margfaldast þeir og voru til dæmis rúmlega 700.000 í júlí og ágúst árið 2004. Ástæðan fyrir þessu mynstri er annars vegar sú vel þekkta staðreynd að heimsóknir erlendra ferðamanna eru flestar yfir sumartímam. Hin skýringin er sú að erlendir ferðamenn dvelja jafnan lengur á landinu yfir sumarmánuði en vetrarmánuði eins og fram kom hér að ofan. Að sjálfsögðu er þó árstíðasveifla í ferðaþjónustu ekki sér íslenskt fyrirbæri og má í því sambandi benda á að samanlagður fjöldi ferða milli landa í heiminum er u.þ.b. tvöfalt meiri í júlí og ágúst en mánuðina nóvember til febrúar (World Tourism Organisation, 2006). Til samanburðar var fjöldi erlendra ferðamanna á Íslandi í júlí og ágúst árið 2004 fjórum sinnum meiri en í janúar og desember sama ár.

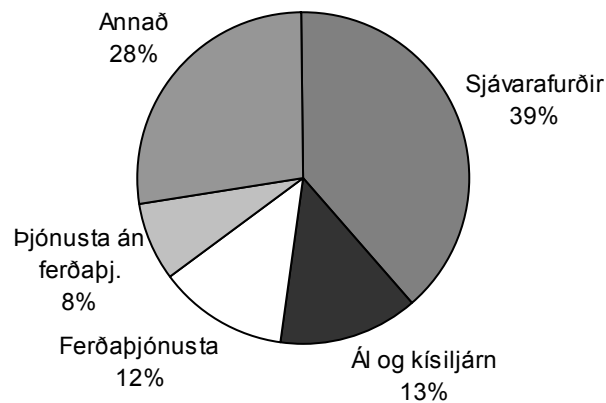

Mynd 6. Dvalardagar í mánuði. Fjöldi dvalardaga erlendra ferðamanna 1999-2004, fjöldi í mánuði og 12 mánaða meðaltal. (Tölur um dvalardaga byggja á þeirri forsendu að hlutfall gistingu og dvalardaga frá árunum 1999-2000 gildi fyrir allt tímabilið.) Heimild: Seðlabanki Íslands (2005) og Hagstofa Íslands (2005a).

Myndin dregur einnig fram nánast óslitinn vöxt í 12 mánaða meðaltali dvalardaga jafnvel þótt heimsóknnum erlendra ferðamanna hafi fækkað verulega samkvæmt umfjöllun í kafla 2.1.

3. Tekjur af ferðamönnum

Hér að ofan hefur verið fjallað um fjölda gestakoma erlendra ferðamanna og dvalarlengd. Nú verður reynt að henda reiður á hversu margar krónur ferðamennirnir skilja eftir sig á meðan á dvöl þeirra stendur. Eins og myndin að neðan sýnir (mynd 7) má rekja stóran hluta vöru- og þjónustuútflutnings Íslendinga til sjávarútvegs, áliðnaðar og ferðaþjónustu. Hlutdeild ferðaþjónustu í vöru- og þjónustuútflutningi var 12% árið 2004 sem er nokkuð sambærileg hlutdeild og árið 1990 en þá nam hún 11%.

Mynd 7. Útflutningur vöru og þjónustu eftir atvinnugreinum 2004. Heimild: Hagstofa Íslands (2005a).

Í þessum kafla verður reynt að fá skýrari mynd af tekjum Íslendinga af ferðaþjónustu með greiningu á gjaldeyris-, atvinnu- og rekstrartekjum vegna ferðaþjónustu.

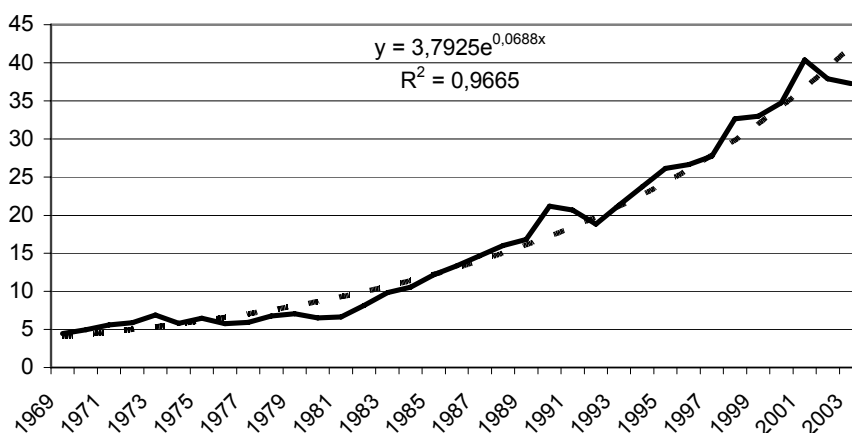
3.1 Gjalddeyrstekjur af ferðamönnum

3.1.1 Þróun gjalddeyrstekna

Tölur um gjalddeyrstekjur af erlendum ferðamönnum sem notast er við í þessari skýrslu eru fengnar úr gögnum Seðlabanka Íslands (2006) um greiðslujöfnuð við útlönd. Gögnin byggja á upplýsingum um fargjaldtekjur íslenskra flugfélaga af erlendum ferðamönnum, gjaldeyrisyfirfærslur í bönkum og greiðslukortanotkun vegna neyslu erlendra ferðamanna innanlands.

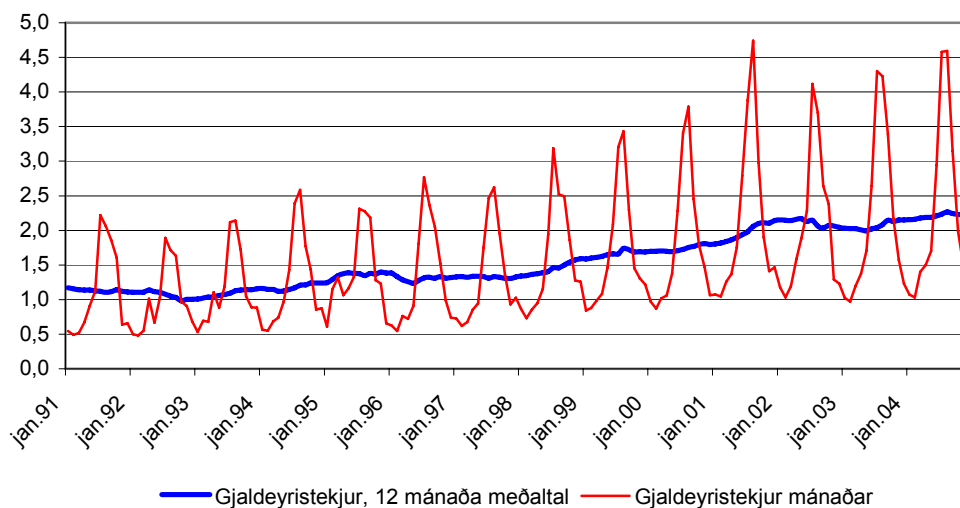
Ef fyrst er skoðuð langtímaþróun gjalddeyrstekna af erlendum ferðamönnum. Myndin að neðan (mynd 8) sýnir að vexti gjalddeyrstekna Íslendinga af erlendum ferðamönnum á árunum 1969-2003 svipar nokkuð til fjölgunar ferðamanna á sama tímabili, sem lýst var í kafla 2. Árleg aukning gjalddeyrstekna samsvarar tæplega 6,9%

logaritmískum leitnivexti sem er 1,5% meiri árlegur vöxtur en í fjölda ferðamanna á sama tímabili.⁵

Mynd 8. Gjaldeyrstekjur af erlendum ferðamönnum 1969-2003. Milljarðar króna á verðlagi ársins 2003. Heimild: Hagstofa Íslands (2005a).

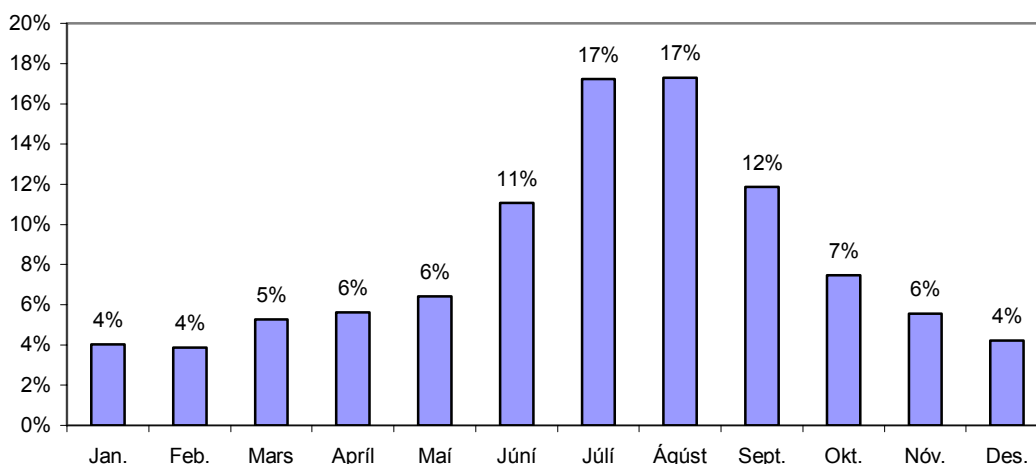
Mynd 9 sýnir 12 mánaða meðaltal gjaldeyrstekna á tímabilinu 1991-2004 og samsvarar vöxtur þess 4,7% árlegum vexti. Myndin sýnir einnig þróun milli mánaða en sveiflan í gjaldeyrstekjum milli tekjulægsta og tekjuhæsta mánaðarins er allt að því fimmföld en til samanburðar hefur sveiflan í fjölda dvalardaga erlendra ferðamanna milli mánaða verið allt að því sjöföld eins og fram kom hér að ofan.

Mynd 9. Gjaldeyrstekjur af erlendum ferðamönnum. Gjaldeyrstekjur mánaðar og 12 mánaða meðaltal gjaldeyrstekna í milljörðum króna, 1991-2004. Heimild: Seðlabanki Íslands (2005).

⁵ Í umfjölluninni í kafla 2.1 um fjölgun ferðamanna var horft á lengra tímabil eða frá 1960-2004 og reyndist vöxturinn á því tímabili samsvara 6,4% árlegum lógaritmískum leitnivexti.

Á mynd 9 sést að með tímanum hafa topparnir (sumarmánuðir) risið meira heldur en dalirnir (vetrarmánuðir) og því virðist sem dreifing gjaldeyristekna yfir árið sé að verða ójafnari. Gjaldyristekjur sumarmánuðina júní-ágúst uxu um 125% milli árunna 1991 og 2004 á meðan aukningin á tímabilinu var 83% fyrir aðra mánuði. Árið 2004 var svo komið að 57% af gjaldeyristekjum af ferðamönnum það árið urðu til á tímabilinu júní-september eins og myndin að neðan sýnir (mynd 10).

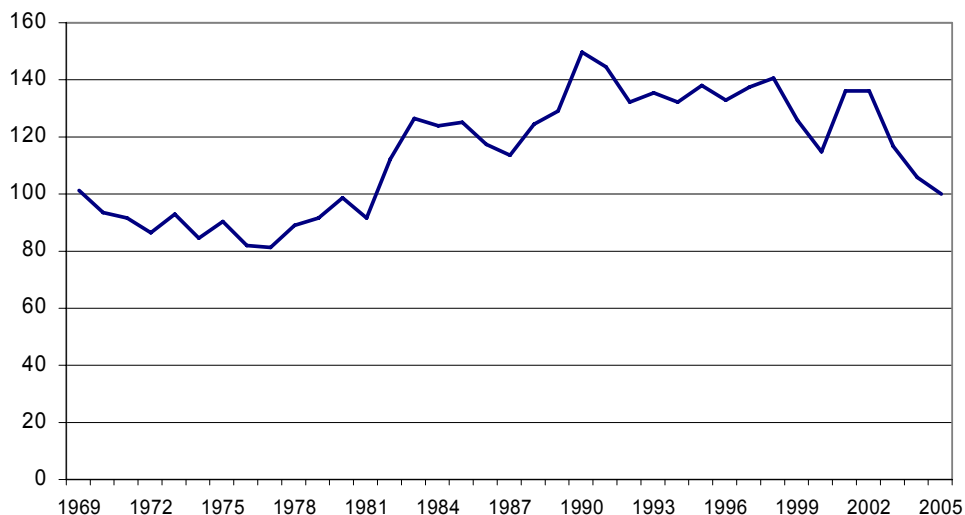

Mynd 10. Skipting gjaldeyristekna milli mánaða árið 2004. Gjaldyristekjur hvers mánaðar sem hlutfall af gjaldeyristekjum ársins 2004. Heimild: Seðlabanki Íslands (2005).

3.1.2 Gjaldyrisnotkun og dvalardagar

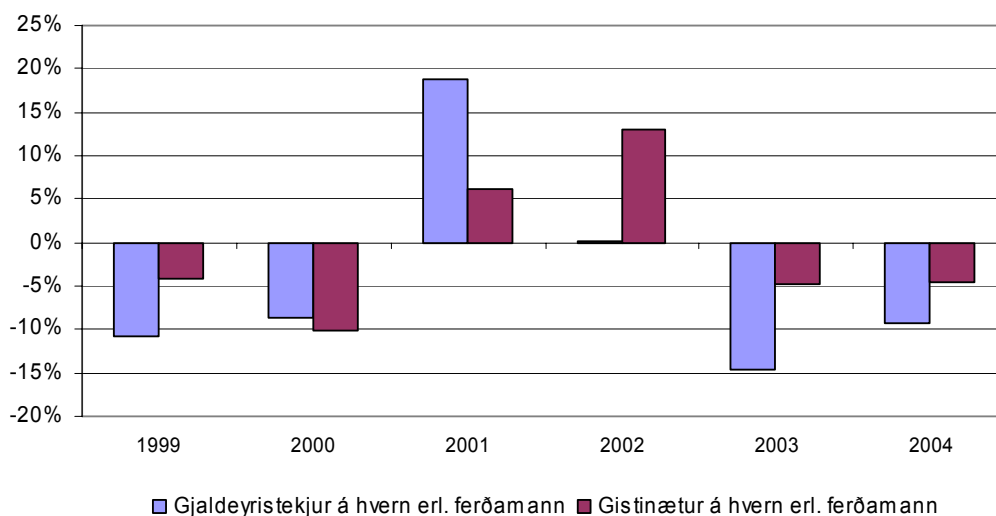
Hingað til hefur umfjöllun um árangur íslenskrar ferðaþjónustu oft á tíðum staðnæmst við tölur um fjölda gistinátta og gjaldeyristekjur. Hins vegar geta áhugaverðar upplýsingar falist í tölum um tekjur á hvern dvalardag sem er viðfangsefni þessa kafla. Hér er um að ræða stærð sem ferðaþjónustuaðilar hafa eflaust meiri áhuga á að hámarka heldur en fjölda gistinátta eða tekjur óháð dvalarlengd.

Gjaldyristekjur á hvern erlendan gest uxu afar hratt á 9. áratug síðustu aldar en á 10. áratugnum virðist sem ferlið hafi staðnað og snúist í samdrátt hin síðustu ár (mynd 11). Við athugun á gögnunum sem liggja að baki mynd 11 kemur í ljós að neysluútgjöld jafnt sem fargjaldtekjur á hvern ferðamann hafa lækkað.

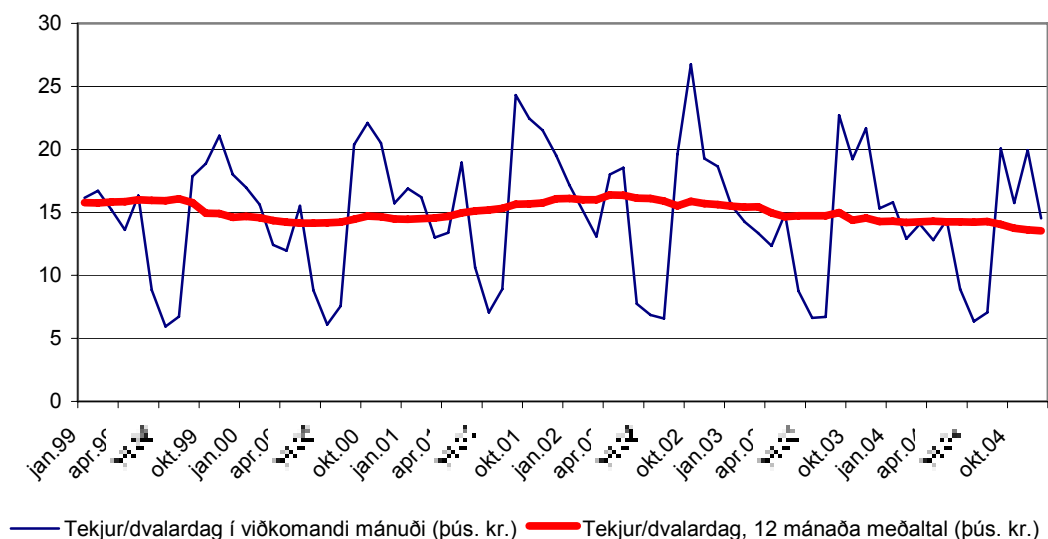
Mynd 11. Gjaldeyrstekjur á hvern erlendan gest 1969-2005 í þúsundum króna.
 Heimild: Seðlabanki Íslands (2005) og Hagstofa Íslands (2005a).

Hugsanlegt er að skýringin á þessari þróun sé einfaldlega að hver gestur hafi staldrað styttra við í hverri heimsókn en einnig að flugfargjaldið hafi lækkað og erlend flugfélög komið til skjalanna. Skynsamlegast er að prófa þá tilgátu áður en lengra er haldið með því að skoða breytingar í meðalfjölda gistinguáttum erlendra gesta eins og gert er á mynd 12, þar sem breyting í gjaldeyrstekjum á hvern erlendan gest er höfð til samanburðar. Úr myndinni má lesa að þau ár sem gjaldeyrstekjur á hvern erlendan ferðamann hafa dregist saman hefur einmitt verið töluerður samdráttur í fjölda dvalardaga erlendra ferðamanna.

Mynd 12. Breyting í fjölda gistinguáttum á hvern erlendan ferðamann og breyting í gjaldeyrstekjum á hvern ferðamann. Heimild: Seðlabanki Íslands (2005) og Hagstofa Íslands (2005a)

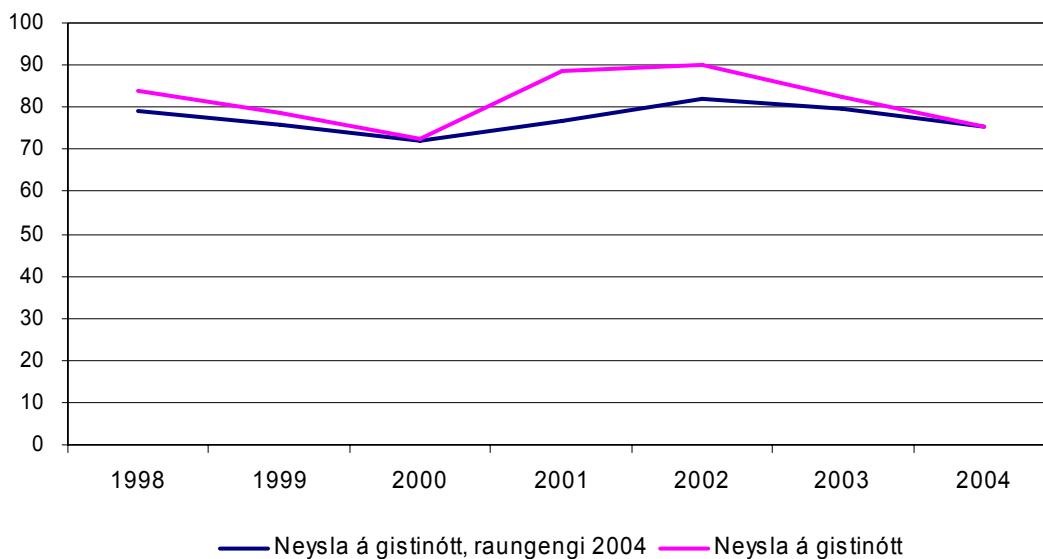
Einföld leið til að skoða gjaldeyrstekjur án áhrifa breytinga í meðal dvalarlengd er að deila gjaldeyrstekjunum niður á fjölda dvalardaga.⁶ Ef marka má myndina að neðan (mynd 13) hafa gjaldeyrstekjurnar sveiflast í kringum 15 þúsund krónur á dvalardag á tímabilinu janúar 1999 til desember 2004 (12 mánaða meðaltal).

Mynd 13. Gjaldyrstekjur á dvalardag eftir mánuðum og 12 mánaða meðaltal janúar 1999 – desember 2004, þús. króna. (Tölur um dvalardaga byggja á þeirri forsendu að hlutfall gistinátta og dvalardaga frá árunum 1999-2000 gildi fyrir allt tímabilið.)
Heimild: Seðlabanki Íslands (2005) Ferðamálaráð Íslands (2004) og Hagstofa Íslands (2005a).

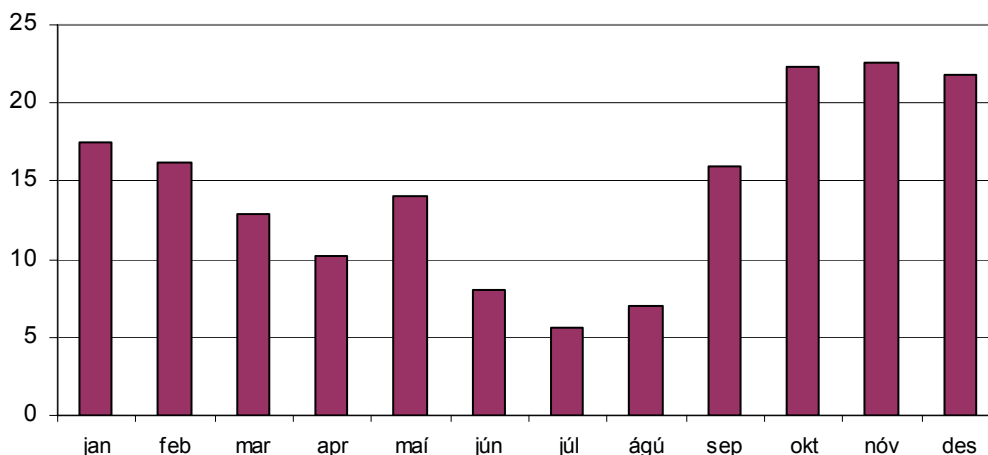
Á tímabilinu apríl 2002 til desember 2004 drógust gjaldeyrstekjur á dvalardag saman um 17%. Í leit að skýringum á þeirri þróun skyldi fyrst horfa til gengisþróunar íslensku krónunnar sem styrktist talsvert milli 2002 og 2004. Á myndinni að neðan (mynd 14) eru gjaldeyrstekjur á hverja gistinótt árin 1998-2004 uppfærðar miðað við raungengi ársins 2004. Þótt leiðrétting af þessu tagi sé í eðli sínu fremur takmörkuð verður henni töluvert ágengt í að jafna út þær sveiflur sem orðið hafa á gjaldeyrstekjum ferðapjónustunnar á hverja gistinótt. Miðað við fast raungengi drógust gjaldeyrstekjur á dvalardag saman um 8% milli áruna 2002 og 2004.

⁶ Útreikningum á fjölda dvalardaga erlendra ferðamanna út frá fjölda gistinátta var lýst í kafla 2.2.

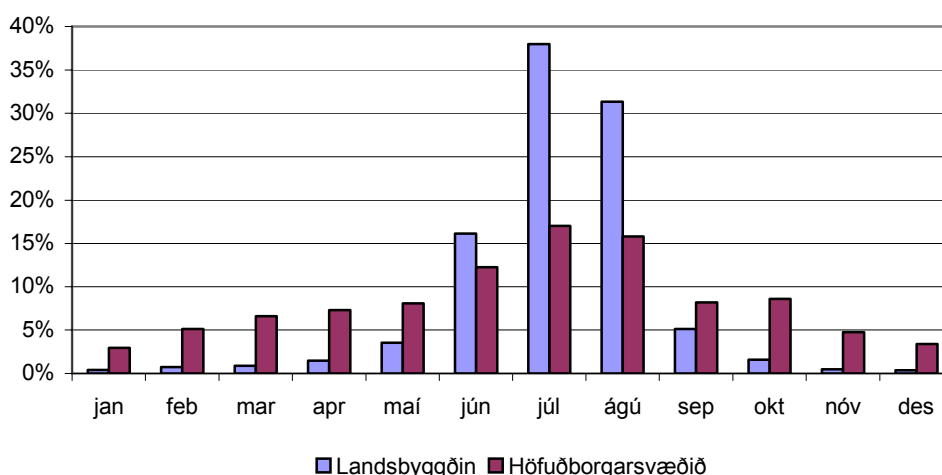
Mynd 14. Gjaldeyristekjur vegna neyslu innanlands á hverja gistinótt 1998-2004. Heimild: Seðlabanki Íslands (2005) Ferðamálaráð Íslands (2004) og Hagstofa Íslands (2005a).

Vikjum nú aftur að mynd 13 sem sýndi gjaldeyristekjur á dvalardag. „Dalirnir“ á myndinni eru til merkis um að á þennan mælikvarða sé sumartíminn „gúrku tíð“ íslenskrar ferðaþjónustu. Svo virðist sem tekjur á hvern dvalardag á tímabilinu júní til ágúst séu í lágmarki og eru gjaldeyristekjurnar þá kringum 6 þúsund krónur á dvalardag eins og sést nánar á myndinni að neðan (mynd 15). Eins og lesa má úr umfjölluninni hér að ofan verða þrjár af hverjum fimm krónum sem falla til í formi gjaldeyristekna af ferðaþjónustu á ári hverju til á tímabilinu júní-september. Því kann það að koma á óvart hversu miklu lægri tekjur á dvalardag eru þessa mánuði en aðra. Þar sem sumartíminn einkennist mun fremur en aðrar árstíðir af bakpokaferðalöngum er þó viðbúið að um einhvern mun þar á milli sé að ræða.

Mynd 15. Gjalddeyristekjur á dvalardag árið 2000 eftir mánuðum, þúsundir króna. Heimild: Seðlabanki Íslands (2005) Ferðamálaráð Íslands (2004) og Hagstofa Íslands (2005a).

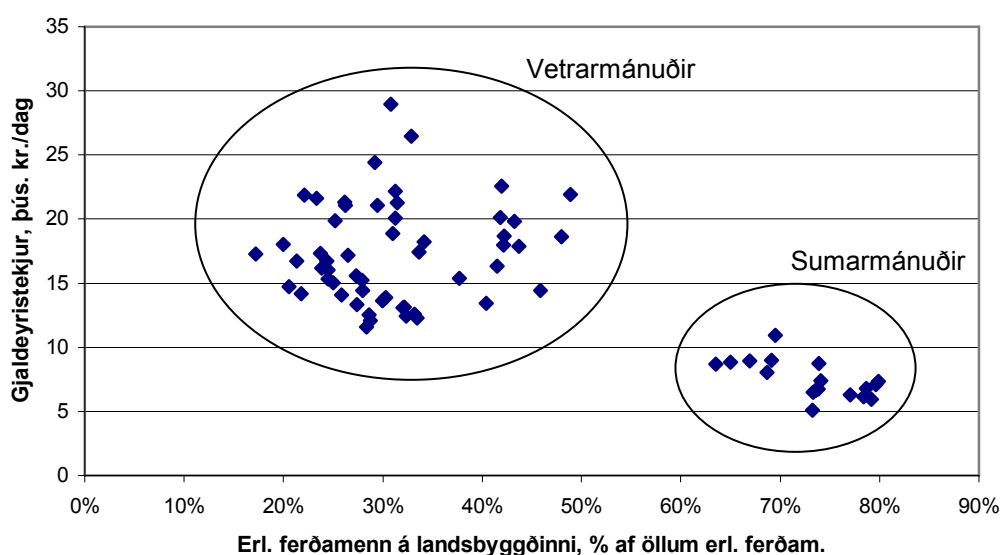
Lágar tekjur á dvalardag yfir sumartímann er áhugavert að skoða í ljósi þess að langtum stærstur hluti tekna landsbyggðarinnar af ferðaþjónustu verður til yfir sumarmánuðina. Í framhaldinu er rökrétt að spyrja hvort lágar gjalddeyristekjur á dvalardag yfir sumarmánuðina ráðist meðal annars af því að meirihluti ferðamanna á þessu tímabili sé staddur á landsbyggðinni. Eru tækifærin til fjárútláta einfaldlega of fá á landsbyggðinni? Eins og mynd 16 sýnir falla 85% dvalardaga erlendra ferðamanna á landsbyggðinni innan tímabilsins júní til ágúst árið 2004 en viðkomandi hlutfall fyrir höfuðborgarsvæðið er 45%.

Mynd 16. Dreifing dvalardaga erlendra ferðamanna yfir árið. i) Dvalardagar útlendinga á landsbyggðinni, hlutfeld hvers mánaðar í fjölda á árinu. ii) Dvalardagar útlendinga á höfuðborgarsvæðinu, hlutfeld hvers mánaðar í fjölda ársins. Heimild: Hagstofa Íslands (2005).

Spurt var hvort landsbyggðin, meðal annarra breyta, skýri lágur tekjur á dvalardag yfir sumartímenn. Ein leið til að svara spurningunni er að meta sambandið milli gjaldeyrstekna á dvalardag og þess hversu stór hluti erlendra ferðamanna er staddur á landsbyggðinni á viðkomandi tímapunkti. Samband gjaldeyrstekna af erlendum ferðamönnum á dvalardag og vægis útlendinga á landsbyggðinni má setja fram myndrænt með tilliti til eftirfarandi þátta:

- i) Hversu stórt hlutfall af dvalardögum erlendra ferðamanna er á landsbyggðinni í viðkomandi mánuði (X-ás).
- ii) Hversu miklar eru gjaldeyrstekjur á dvalardag í þeim mánuði (Y-ás).

Mynd 17. Samband gjaldeyrstekna á dvalardag og staðsetningar erlendra ferðamanna. Gjaldyrstekjur á hvern dvalardag í þús. króna (Y-ás) og erlendir ferðamenn á landsbyggðinni sem hlutfall af öllum ferðamönnum á landinu. Mánaðarleg gildi janúar 1998 – desember 2003. Heimild: Seðlabanki Íslands (2005) og Hagstofa Íslands (2005a).

Myndin að ofan (mynd 17) sýnir glögglega hvernig sumarmánuðirnir skera sig úr að tvennu leyti; annars vegar er stór hluti erlendra ferðamanna staddur á landsbyggðinni þessa mánuði og hins vegar eru tekjur á dvalardag lágur. Ekkert samband ríkir hins vegar milli fjölda ferðamanna á landsbyggðinni og tekna á dvalardag yfir vetrarmánuðina og er því ekki hægt að álykta að landsbyggðin sé breytan sem veldur hinum lágu tekjum yfir sumartímenn. Sennilegra er að um sé að kenna fyrirbæri sem kalla mætti „svefnpokaáhrifin“. Eins og tæpt var á hér að ofan má búast við að bakpokaferðalangar, sem flestir koma yfir sumartímenn, eyði minni peningum á dag

heldur en ráðstefnugestir eða þeir sem hyggjast kanna næturlífið í Reykjavík. Ekki eru fyrir hendi gögn um gjaldeyrstekjur af erlendum ferðamönnum sem eru sundurliðuð eftir landshlutum og því er ekki mögulegt að sanna þessa kenningu með beinum hætti. Í næsta kafla verður hins vegar fjallað um gögn um atvinnu- og rekstrartekjur í íslenskri ferðaþjónustu sem eru sundurgreinanleg eftir landshlutum. Þannig verður hægt að fá frekari vísbendingar um tekjur af ferðaþjónustu eftir landsvæðum.

3.2 Atvinnu- og rekstrartekjur í ferðaþjónustu

3.2.1 Gögn um atvinnu- og rekstrartekjur í ferðaþjónustu

Rétt er að lýsa nánar hvaða hluti rekstrar- og atvinnutekna er hér skilgreindur sem tekjur af ferðaþjónustu. Hlutdeild ferðaþjónustu í einstökum atvinnugreinum miðast hér við hlutföll sem sett voru fram í skýrslu Þjóðhagsstofnunar (1998) nema annað sé tekið fram.

i) Gisting

Miðað er við 90% tekna af hótelum, orlofshúsum, bændagistingu, tjaldsvæðum og annarrar gistingar.

ii) Ferðaskrifstofur.

Miðað er við 50% tekna ferðaskrifstofa. Í fyrrnefndri skýrslu sinni taldi Þjóðhagsstofnun réttilega allar tekjur af ferðaskrifstofum sem tekjur af ferðaþjónustu. Í þessari skýrslu er hins vegar aðeins horft til tekna af ferðum innanlands og þurfti því að grafast fyrir um skynsamleg viðmið í þeim efnum. Gerð var úttekt á hvernig tekjur 14 stærstu ferðaskrifstofa á Íslandi, sem velta ríflega $\frac{3}{4}$ af heildarveltu greinarinnar, skiptast milli ferða innanlands og erlendis. Með aðstoð Hagstofu Íslands fékkst sú niðurstaða að 58,2% tekna 14 stærstu fyrirtækjanna eru vegna ferða erlendis en 41,8% vegna ferða innanlands. Þar sem sennilegt er að meirihluti ferðaskrifstofa annarra en þeirra 14 stærstu séu í ferðaþjónustu innanlands er hér miðað við að 50% af rekstrartekjum ferðaskrifstofa sé vegna ferða innanlands. Ekki hefur verið kannað hvort vægi ferða innanlands sé ólíkt milli landshluta. Slík athugun gæti gefið nákvæmari mynd af dreifingu tekna af ferðaskrifstofum yfir landið en ekki er ólíklegt að stærra hlutfall ferðaskrifstofa á landsbyggðinni þjóni ferðamönnum innanlands.

iii) Flugrekstur

Árið 2003 voru 93% rekstrartekna af flugrekstri á Íslandi skráðar á fyrirtæki á höfuðborgarsvæðinu. Umrætt hlutfall gefur hins vegar ekki góða mynd af skiptingu flugrekstrartekna vegna ferðamanna á Íslandi milli landsbyggðar og höfuðborgarsvæðis. Í fyrsta lagi má rekja stóran hluta tekna íslenskra flugfélaga til annarra rekstrarþátta en farþegaflugs. Í öðru lagi er drjúgur hluti tekna flugfélaganna af farþegaflugi tilkominn vegna ferðalaga Íslendinga erlendis. Þær tekjur eiga hins vegar ekki heima í greiningu á tekjum sem verða til vegna ferðamanna á Íslandi. Hér er sú leið farin að eyrnamerkja höfuðborgarsvæðinu allar fargjaldatekjur íslenskra flugfélaga af erlendum ferðamönnum.⁷ Erfitt er að meta tekjur höfuðborgarsvæðisins af innanlandsflugi út frá þeim gögnum sem fyrir liggja. Höfuðborgarsvæðinu eru því ekki útdeildar tekjur vegna innanlandsflugs. Á landsbyggðinni teljast hins vegar 80% tekna innlendra flugsamgangna sem tekjur af ferðaþjónustu í samræmi við skýrslu Þjóðhagsstofnunar.

iv) Aðrar samgöngur, verslun og afþreying

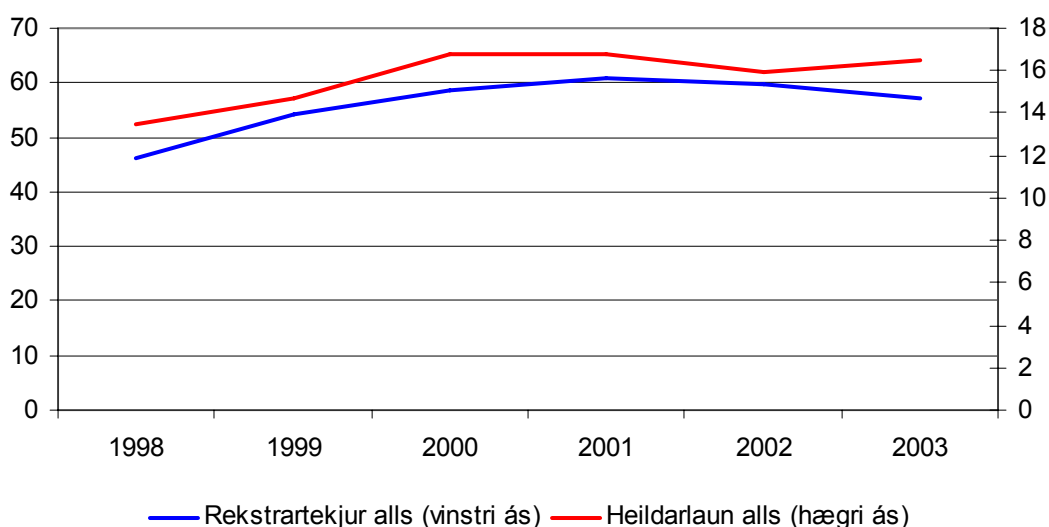
Hér eru taldar með 58% tekna af bílaleigubílum, akstri strætisvagna, áætlunarbíla, leigubíla og öðrum farþegaflutningum á vegum. 4,5% tekna af samgöngum á sjó og vatnaleiðum. 18% af gjafavöruverslun, sportvöruverslun og blandaðri smásölu ásamt 4,5% af annarri smásölu í sérvöru. Loks eru teknar með í reikninginn 12% tekna vegna tómstunda-, menningar- og íþróttastarfsemi og 30% af tekjum veitingahúsa, kráa, dansstaða og annarrar afþreyingar.

Taka skal fram að tölunum sem fengnar eru með þessari aðferð er ætlað að lýsa tekjum af ferðamönnum á Íslandi óháð þjóðerni. Þær ná hins vegar ekki yfir tekjur af ferðalögum til annarra landa en Íslands, jafnvel þótt íslenskir ferðaþjónustuaðilar hafi af þeim tekjur.

⁷ Fargjaldatekjur íslenskra flugfélaga af erlendum ferðamönnum námu 13 milljörðum árið 2003 skv. tölum frá Hagstofu Íslands. Til samanburðar voru heildar rekstrartekjur af flugrekstri á höfuðborgarsvæðinu 57 milljarðar króna. Með því að telja aðeins fargjaldatekjur af erlendum ferðamönnum er því skorinn meirihlutinn af sneið höfuðborgarsvæðisins sem ætti að gefa raunsæri mynd. Aftur á móti mætti spyrja hvort hluti af því sem eftir stendur ætti að dreifast á önnur sveitarfélög s.s. Keflavík.

3.2.2 Rekstrar- og atvinnutekjur í ferðaþjónustu

Hér að ofan var lýst skilgreiningu rekstrar- og atvinnutekna af ferðaþjónustu sem nú verða skoðaðar nánar. Myndin að neðan (mynd 18) sýnir töluverðan vöxt í bæði atvinnutekjum og rekstrartekjum í ferðaþjónustu á tímabilinu 1998-2001 en á árunum 2002-2003 staðna hins vegar atvinnutekjur og rekstrartekjur dragast saman.⁸ Atvinnutekjur haldast sem nokkuð stöðugt hlutfall af rekstrartekjum yfir tímabilið eða á bilinu 27-29%.

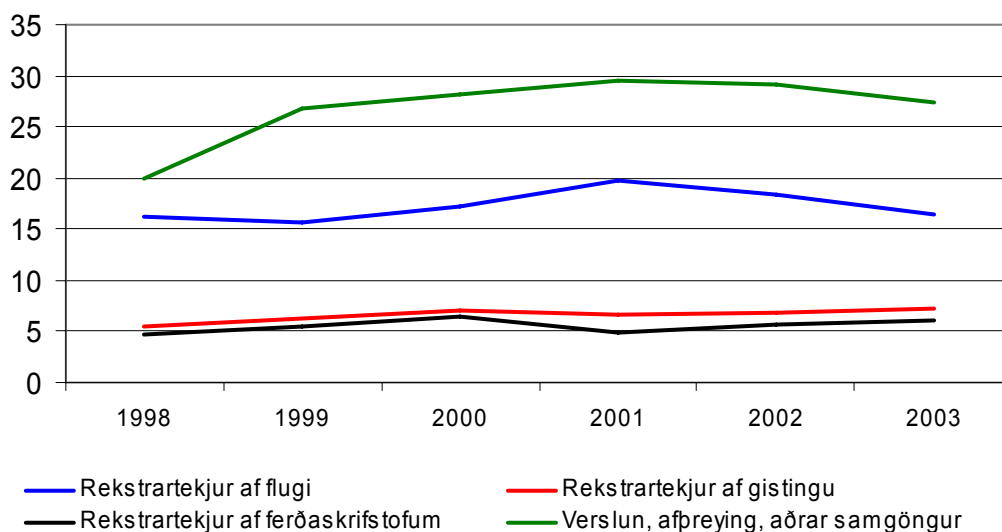
Mynd 18. Heildar atvinnutekjur (hægri ás) og heildar rekstrartekjur (vinstri ás) af ferðaþjónustu á Íslandi 1998-2003, milljarðar króna á verðlagi ársins 2003. Heimild: Hagstofa Íslands (2005b og c).

Næsta mynd (mynd 19) sýnir hvernig rekstrartekjur fyrirtækja í einstökum greinum ferðaþjónustunnar hafa þróast. Árið 2001 verður 23% samdráttur í tekjum ferðaskrifstofa sem skýrist sennilega einkum af því að utanlandsferðum fækkaði í kjölfar þess að „góðærið“ í efnahag landsmanna var flautað af tímabundið á sama tíma og gengi krónunnar féll verulega.⁹ Árin 2002 og 2003 gætir nokkurs samdráttar í flugrekstri og tekjum af öðrum rekstri, s.s verslun og þjónustu, en að öðru leyti einkennist tímabilið að mestu af stöðugum eða vaxandi tekjum.¹⁰

⁸ Ef allar rekstrartekjur íslenskra fyrirtækja vegna flugrekstrar væru meðtaldar væru rekstrartekjurnar töluvert hærri og vöxturinn meiri. Í kafla 3.1 má sjá nánari umfjöllun um hvernig tölurnar eru skilgreindar.

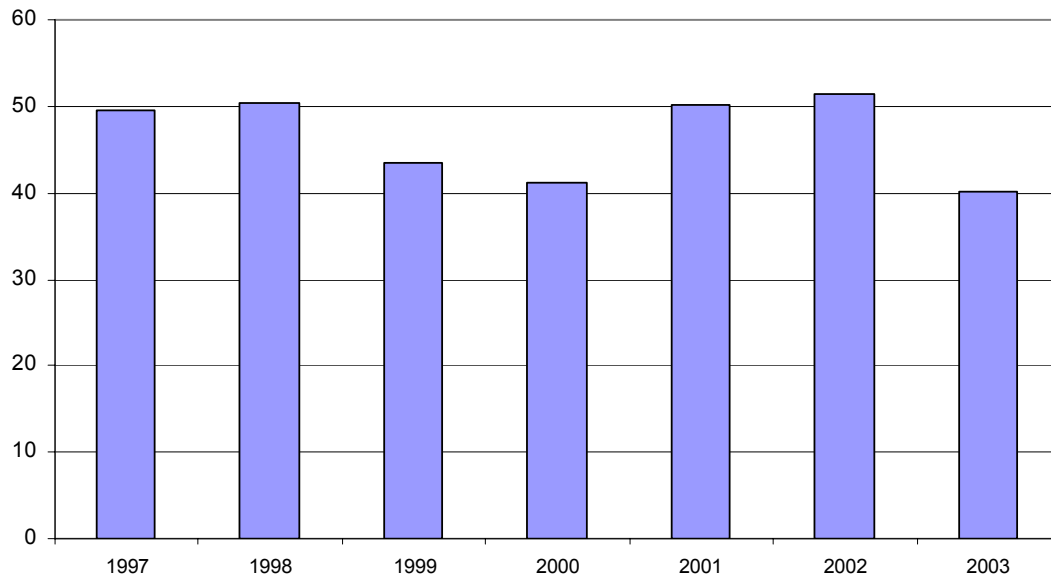
⁹ Óvíst er hvort tekjur ferðaskrifstofa af erlendum ferðamönnum hafi dregist saman en ekki er unnt að greina þessar tölur eftir þjóðerni ferðamanna.

¹⁰ Þess má geta að tölur um atvinnutekjur gefa svipaða mynd af skiptingu tekna milli atvinnugreina og rekstrartekjur. Atvinnutekjur eru þó nokkru stöðugri milli ára.

Mynd 19. Rekstrartekjur í íslenskrri ferðaþjónustu eftir atvinnugreinum 1998-2003, milljarðar króna. Heimild: Hagstofa Íslands (2005c).

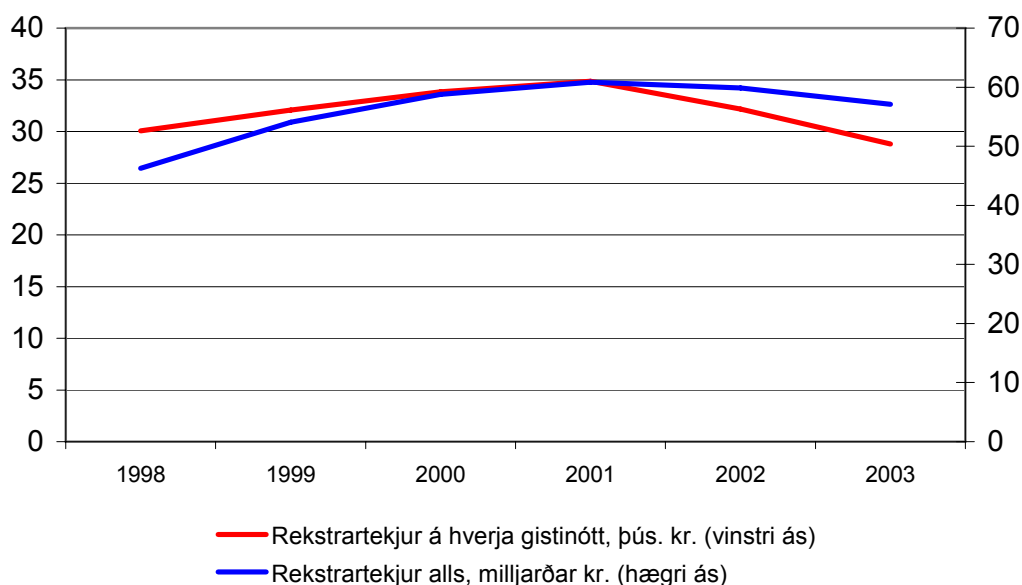
Tekjur af flugrekstri hafa dregist saman frá árinu 2001 og er því áhugavert að kanna hvort fargjaldatekjur á hverja heimsókn hafi dregist saman og þar með stuðlað að minnkandi tekjum af flugrekstri. Flugrekstrartekjur eru eini hluti rekstrartekna í ferðaþjónustu sem eyrnamerkur er erlendum ferðamönnum og eina stærðin sem hér verður skoðuð í samhengi við fjölda heimsókna erlendra ferðamanna. Myndin að neðan (mynd 20) sýnir að fargjaldatekjur á hvern erlendan gest hafa dregist saman úr rúmlega 60 þús. kr. á gest árið 1998 í rúmar 40 þús. kr. árið 2003. Stærðin er heldur sveiflukennd og því getur verið erfitt að segja til um leitnina og náðu fargjaldatekjur á hvern gest t.a.m. hámarki árið 2002. Lækkandi rekstrartekjur af flugrekstri koma hins vegar heim og saman við þær breytingar sem orðið hafa í flugrekstri á tímabilinu með aukinni áherslu á ódýr fargjöld. Einnig hefur vægi erlendra flugfélaga í ferðum hingað til lands aukist og hefur sú þróun tekið á sig ýmsar myndir. T.d. má geta þess að þótt Iceland Express sé íslenskt fyrirtæki hefur flugrekstur félagsins lengst af verið á hendi erlendra aðila og þar með ekki hluti af þeim rekstrartekjutölum vegna flugrekstrar sem hér eru til skoðunar.

Mynd 20. Fargjaldatekjur á hvern ferðamann 1998-2003, þúsundir króna. *Heimild: Hagstofa Íslands (2005a).*

3.2.3 Rekstrartekjur í ferðaþjónustu á hverja gistinótt

Eins og fram kom hér að ofan hallaði örlítið undan fæti hvað varðar rekstrartekjur í íslenskri ferðaþjónustu á árunum 2002 og 2003. Á myndinni að neðan (mynd 21) hefur rekstrartekjunum verið deilt niður á hverja gistinótt og birtist þá enn meiri samdráttur, úr 35 þús. krónum á gistinótt árið 2001 niður í 29 þús. kr. árið 2003 eða um 17%. Benda má á að samskonar samdráttur má greina í tölum um gjaldeyrstekjur af erlendum ferðamönnum á dvalardag 2002-2004 eins og fram kom í kafla 3.1. Eins og mynd 19 að ofan sýndi má rekja samdráttinn sérstaklega til minni tekna af flugrekstri en einnig af verslun, afþreyingu og öðrum samgöngum en flugrekstri.

Mynd 21. Rekstrartekjur í íslenskrri ferðaþjónustu alls (milljarðar króna á verðlagi ársins 2003) og á hverja gistinótt 1998-2003 (þús. króna). Heimild: Hagstofa Íslands (2005c og d).

Flókið getur verið að reikna út rekstrartekjur í ferðaþjónustu á hvern dvalardag þar sem ekki er unnt að reikna fjölda ferðadaga fyrir íslenska ferðamenn á sama hátt og erlenda. Þó mætti nálgast þessa stærð með því að gera ráð fyrir að gistinætur íslenskra og erlendra ferðamanna séu jafn stórt hlutfall af fjölda dvalardaga beggja hópanna. Þar sem dvalardagar eru 85% fleiri en gistinætur verður niðurstaðan sú að rekstrartekjur af íslenskum og erlendum ferðamönnum á Íslandi séu 15.700 krónur á dvalardag miðað við árið 2003 (tafla 1).

Rekstrartekjur á gistinótt og dvalardag árið 2003, kr.

Rekstrartekjur/gistinótt	28.800
Rekstrartekjur/dvalardag	15.700

Tafla 1. Rekstrartekjur á gistinótt og dvalardag árið 2003, kr. Heimild: Hagstofa Íslands (2005c og d).

Erfitt er að greina uppruna rekstrartekna í ferðaþjónustu eftir þjóðerni en undantekning á því eru gistitekjur. Í kafla 2.1 var lýst skiptingu gistinátta í ólíkum verðflokkum gistingar milli Íslendinga og útlendinga. Út frá þeim gögnum má reikna gróflega vægi Íslendinga og útlendinga í rekstrartekjum gististaða og fá þannig fram gistitekjur vegna hvors hóps um sig. Samkvæmt útreikningunum eru gistitekjur af

íslenskum ferðamönnum á dag 58% af gistitekjum af erlendum ferðamönnum (sjá töflu 2).

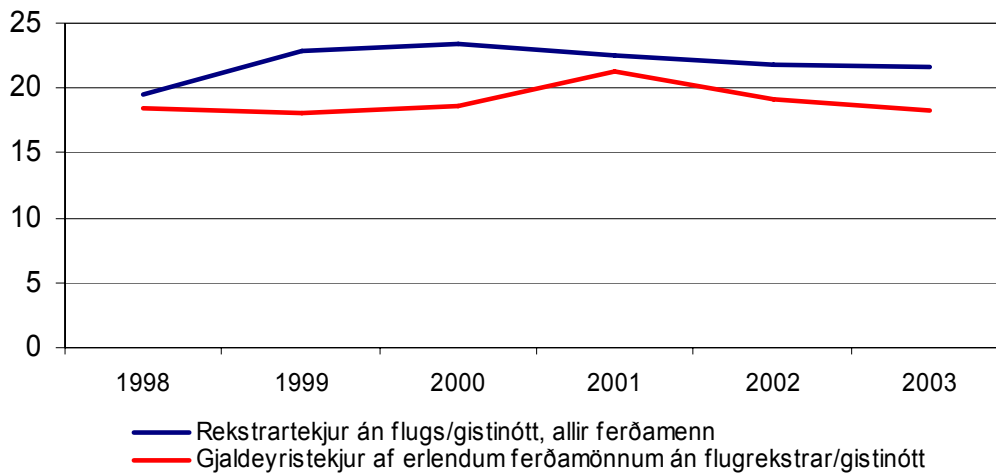
	Tekjur af gistingu útl.	Tekjur af gistingu ísl.	Tekjur af ísl, % af heild
Á hverja gistingu	3.993	2.303	58%
Á hvern dvalardag	2.106	1.215	58%

Tafla 2. Tekjur af gistingu á Íslandi árið 2000 á dvalardag og gistingu, skipting eftir þjóðerni. Heimild: Hagstofa Íslands (2005c og d).

3.3 Samanburður á gjaldeyrstekjum og rekstrartekjum

Nú verður gerð tilraun til að bera gjaldeyrstekjur af erlendum ferðamönnum saman við viðeigandi hluta rekstrartekna vegna ferðaþjónustu. Tekjur af flugrekstri eru ekki meðtaldar í samanburðinum heldur er um að ræða eyðslu ferðamanna þegar til landsins er komið. Þess má geta að gjaldeyrstekjur ná aðeins yfir erlenda ferðamenn en rekstrartekjurnar ná yfir bæði tekjur af íslenskum og erlendum ferðamönnum.

Mynd 22 sýnir umræddar tekjutölur fyrir árin 1998-2003 þar sem þeim hefur verið deilt niður á fjölda skráðra gistingu á viðkomandi ári. Gjaldyrstekjunum er deilt niður á fjölda gistingu erlendra ferðamanna en rekstrartekjunum er deilt niður á heildarfjölda gistingu. Báðar útkomurnar segja svipaða sögu en að jafnaði eru gjaldeyrstekjurnar örlítið hærri. Milli árunna 2000 og 2001 vaxa gjaldeyrstekjur á gistingu um tæp 15% sem skýrist sennilega einna helst af gengi íslensku krónunnar sem féll um 13% á sama tíma og skilaði ferðaþjónustunni meiri tekjum í krónum talið. Á sama tíma drógust rekstrartekjur í ferðaþjónustu á gistingu saman sem hugsanlega má rekja til minni tekna af íslenskum ferðamönnum enda kom stutt bakslag í íslenska hagkerfið þetta árið eftir stöðugan vöxt árin á undan.

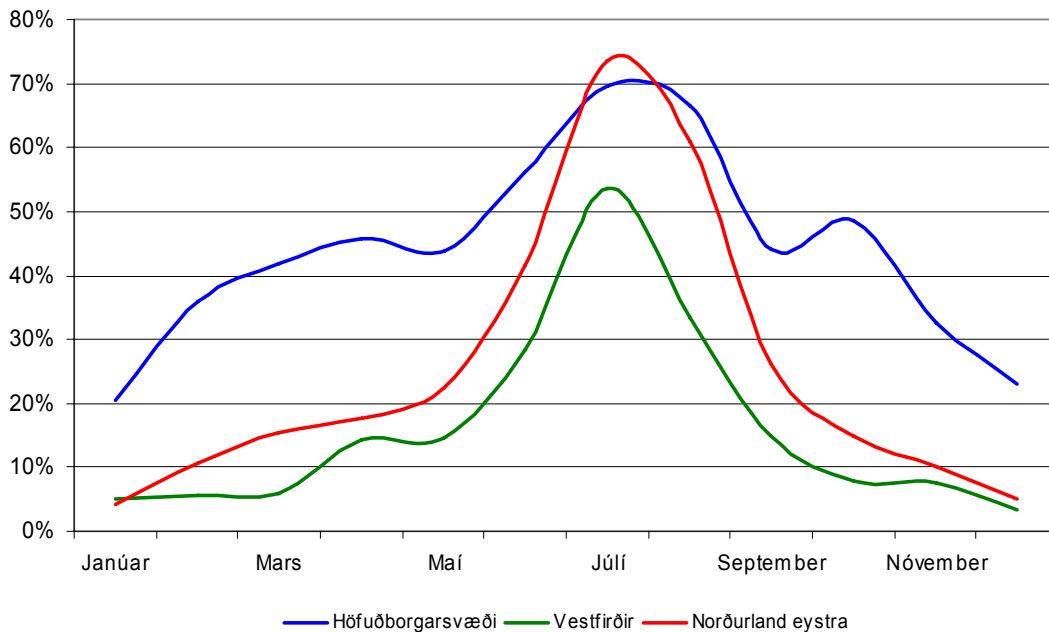

Mynd 22. Gjaldeyrstekjur og rekstrartekjur á gistinótt í þúsundum króna, 1998-2003.
 Heimild: Hagstofa Íslands (2005c og d) og Seðlabanki Íslands (2005).

Af myndinni mætti draga þá ályktun að íslenskir og erlendir ferðamenn á Íslandi eyði svipað miklum fjárhæðum á hverja gistinótt. Ótal ástæður eru þó fyrir því að taka slíkum samanburði með fyrirvara og má í því sambandi nefna að óvíst er að rekstrartekjurnar lýsi nákvæmlega sömu tekjuliðum og gjaldeyrstekjur. Ennfremur er líklegt að fjöldi gistinátta sé ekki samkvæmur mælikvarði á fjölda ferðadaga Íslendinga og útlendinga, m.a. vegna möguleika Íslendinga á styttri ferðum án þess að dveljast á gististöðum. Eflaust gætu kannanir á ferðavenjum Íslendinga og útlendinga varpað skýrara ljósi á þessi atriði.

4. Tekjur af ferðamönnum á Íslandi eftir landsvæðum

Þjóðhagslegur ábati af ferðamönnum á Íslandi, sem lýst var í kafla 1, er ólíkur eftir því á hvaða tíma ferðamennirnir koma og hvar á landinu þeir dveljast. Meiri ábati er af gestum sem koma utan háannatíma því þá er nýting fjármuna í greininni lakari auk þess sem álag á innviði, s.s. samgöngumannvirki, er þá minna. Á sama hátt jafnast álag á innviði og batnar nýting fjármuna ef ferðamannastraumur beinist í auknum mæli til landsbyggðarinnar. Mynd 23 sýnir dæmi um nýtingu gistirýma á landsbyggðinni sem er töluvert lakari heldur en á höfuðborgarsvæðinu. Til dæmis má nefna að nýting rúma í desember 2004 var um 23% á höfuðborgarsvæðinu en náði hvergi 7% á landsbyggðinni.

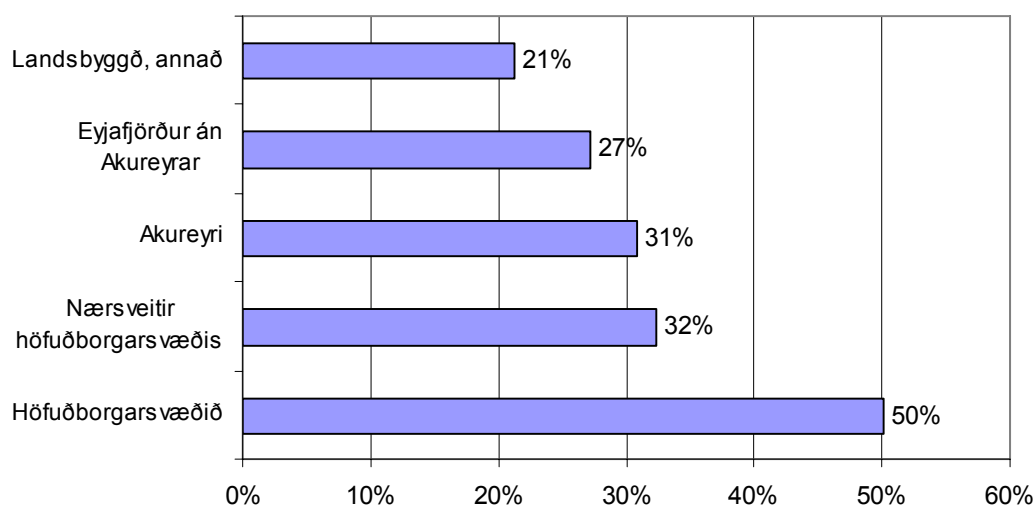
Mynd 23. Hlutfallsleg nýting gistirýma á nokkrum svæðum eftir mánuðum árið 2004.
Heimild: Hagstofa Íslands (2005d).

Meirihluti ferðamanna sem spurður er um ástæður heimsóknar sinnar til Íslands nefnir íslenska náttúru sem helstu ástæðuna (Ferðamálaráð Íslands, 2005). Landsbyggðin stendur með pálmann í höndunum hvað varðar aðgengi að náttúrunni. Aftur á móti eru til staðar ýmsir kraftar sem beina ferðamönnum og ferðaþjónustuaðilum í þéttbýli, sem einkum er að finna á höfuðborgarsvæðinu. Stærri staðir hafa yfirburði í þjónustu, s.s. ferðaþjónustu, sökum meiri hagkvæmni og breiddar í vöruúrvali. Ýmis konar stærðarhagkvæmni verður þess valdandi að framleiðni fyrirtækja er meiri eftir því sem þau eru fleiri saman. Við það myndast stærri vinnumarkaður auk þess sem sambýlið getur leitt til þess að stjórnendur og starfsmenn læri hver af öðrum. Jafnframt eru meiri líkur á að þyrping fyrirtækja leiði til stofnunar nýrra fyrirtækja sem sjá þeim fyrir þjónustu og aðföngum. Ferðamenn sækja að sama skapi í staði sem veita fjölbreytta þjónustu og um leið sækja fyrirtæki sem gera út á ferðamenn í staðsetningu þar sem ferðamenn eru flestir. Þjónustufyrirtækin eru þar sem markaðurinn er stærstur og hvorki þarf að flytja þjónustuna til neytenda né neytendur til þjónustunnar.

4.1 Vægi þjónustugreina eftir landsvæðum

Líklegt er að stærð þjónustugeirans á hverjum stað fyrir sig hafi töluvert að segja um aðdráttarafl staðarins fyrir ferðamenn og getu til þess að hafa sem mestar tekjur af ferðamönnum sem þangað koma. Áður en tekjur af ferðaþjónustu eru skoðaðar sérstaklega er því áhugavert að gefa yfirlit yfir vægi þjónustugreina eftir landsvæðum.

Myndin að neðan (mynd 24) kemur heim og saman við umfjöllunina í kafla 1 þar sem færð voru rök fyrir því að stærri staðir hafi alla jafna yfirburði í þjónustu. Höfuðborgarsvæðið hefur töluverða yfirburði yfir aðra staði á landinu að þessu leyti og er hlutdeild atvinnutekna vegna þjónustu 50% af heildar atvinnutekjum á svæðinu. Jafnframt er landsbyggðin utan helstu þéttbýliskjarna og nágrennasveita þeirra með áberandi lágt hlutfall af sínum atvinnutekjum í þjónustu eða 21%.

Mynd 24. Þjónustutekjur sem hlutfall af heildatekjum. Myndin byggir á gögnum um atvinnutekjur árið 2004. Þjónustutekjur vísa hér til tekna af þjónustu annarri en opinberri þjónustu. Heimild: Hagstofa Íslands (2005b).

Atvinnutekjur í þjónustugreinum verða skoðaðar í samhengi við tekjur af ferðaþjónustu á hverju svæði hér að neðan. Kemur þá í ljós hvort samhengi sé á milli vægis þjónustugeirans á hverjum stað fyrir sig og tekjum af ferðaþjónustu. Fyrst verða tölurnar um tekjur af ferðaþjónustu eftir landsvæðum hins vegar kynntar.

4.2 Atvinnutekjur í ferðaþjónustu eftir landsvæðum

Með aðstoð gagnanna sem skilgreind voru í kafla 3.1 má skoða hvernig atvinnutekjur af ferðaþjónustu skiptast milli landssvæða. Við gerð þessarar skýrslu voru útbúin gögn um skiptingu tekna af ferðaþjónustu milli landsvæða og verður nú sagt nánar frá hvernig gögnin eru skilgreind. Gögnin byggjast að mestu á atvinnutekjum í atvinnugreinum sem tengjast ferðaþjónustu með beinum og óbeinum hætti. Tölur um rekstrartekjur fyrirtækja eru aðeins fánlegar skráðar á lögheimili viðkomandi fyrirtækis og er því t.d. algengt að fyrirtæki sem starfa á landsbyggðinni að töluverðu leyti séu með allar tekjur sínar skráðar í Reykjavík. Því er ljóst að tölur um rekstrartekjur fyrirtækja eru ekki mjög lýsandi fyrir raunverulega dreifingu tekna af ferðaþjónustu yfir landi. Aftur á móti er hægt að nálgast tölur um atvinnutekjur flokkaðar eftir lögheimili launagreiðanda sem gefur nákvæmari mynd af skiptingu ferðaþjónustutekna milli landshluta heldur en rekstrartekjuaðferðin. Í umfjölluninni hér að neðan verða atvinnutekjur, eins og þær eru skilgreindar í kafla 3, því notaðar til að finna hlutföllin sem lýsa hlutdeild hvers svæðis fyrir sig í tekjum af ferðaþjónustu. Rekstrartekjur hvers svæðis vegna ferðaþjónustu eru fundnar með því að margfalda hlutfall svæðisins með heildar rekstrartekjum í ferðaþjónustu á Íslandi. Sú leið að notast við atvinnutekjur er þó ekki gallalaus þar sem hún byggir á þeirri forsendu að launatekjur séu stöðugt hlutfall af heildartekjum yfir landið allt. Skoðuð eru eftirfarandi svæði í umfjölluninni:

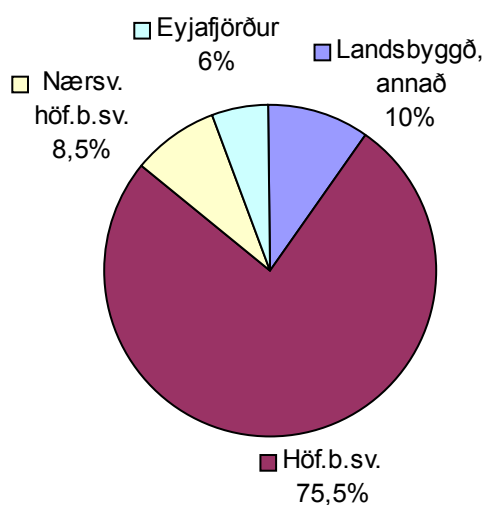
- Höfuðborgarsvæðið
- Nærsvæitir höfuðborgarsvæðisins sem afmarkast af því svæði sem hægt er að aka til frá Reykjavík á innan við klukkustund.¹¹
- Akureyri.
- Eyjafjörður án Akureyrar.¹²
- Landsbyggðin án Eyjafjarðar og nærsveita höfuðborgarsvæðisins.

¹¹ Þessi sveitarfélög eru: Á Vesturlandi: Akraneskaupstaður, Borgarbyggð, Borgarfjarðarsveit, Eyja- og Miklaholtshreppur, Hvalfjarðarstrandarhreppur, Hvítársíðuhreppur, Innri-Akraneshreppur, Kolbeinstaðahreppur, Leirár- og Melahreppur, Skilmannahreppur, Skorradalshreppur. Á Reykjanesi: Reykjanesbær, Grindavík, Sandgerði, Sveitarfélagið Garður, Vatnsleysustrandarhreppur. Á Suðurlandi: Bláskógabyggð, Gaulverjabæjarhreppur, Grímsnes- og Grafningshreppur, Hraungerðishreppur, Hveragerðisbær, Skeiða- og Gnúpverjahreppur, Sveitarfélagið Árborg, Sveitarfélagið Ölfus, Villingaholtshreppur.

¹² Þessi sveitarfélög eru: Siglufjörður, Ólafsfjörður, Dalvíkurbyggð, Arnarneshreppur, Hörgárbyggð, Svalbarðsstrandarhreppur, Grýtubakkahreppur, Hríseyjarhreppur, Eyjafjarðarsveit, Grímseyjarhreppur.

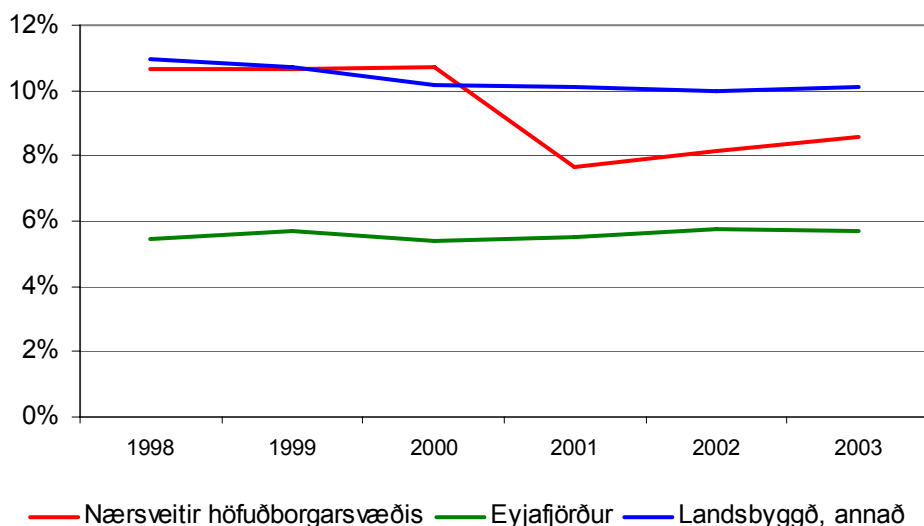
4.2.1 Atvinnutekjur af ferðaþjónustu eftir landsvæðum

Þar sem 60% gistinátta erlendra ferðamanna falla til á landsbyggðinni, eins og fram kom hér að ofan, kann það að koma á óvart að hlutdeild landsbyggðarinnar í tekjum af ferðaþjónustu sé aðeins 25% eins og mynd 25 sýnir. Af einstökum svæðum á landsbyggðinni hafa Eyjafjörður og nærsveitir höfuðborgarsvæðisins mest vægi, eða 60%, en 40% tekna í ferðaþjónustu á landsbyggðinni, eða 10% heildarinnar, koma í hlut annarra svæða á landsbyggðinni.

Mynd 25. Tekjur vegna ferðaþjónustu árið 2004 eftir landsvæðum, hlutfall af heild.
Heimild: Hagstofa Íslands (2005b og c).

Næsta mynd (mynd 26) sýnir að hlutdeild landsbyggðarinnar var lægri á árunum 1998-2004 og fór samanlögð hlutdeild hennar úr 27% í 24,5%. Einkum minnkaði hlutdeild nærsveita höfuðborgarsvæðisins en Eyjafjörður hefur haldið sínum hlut.

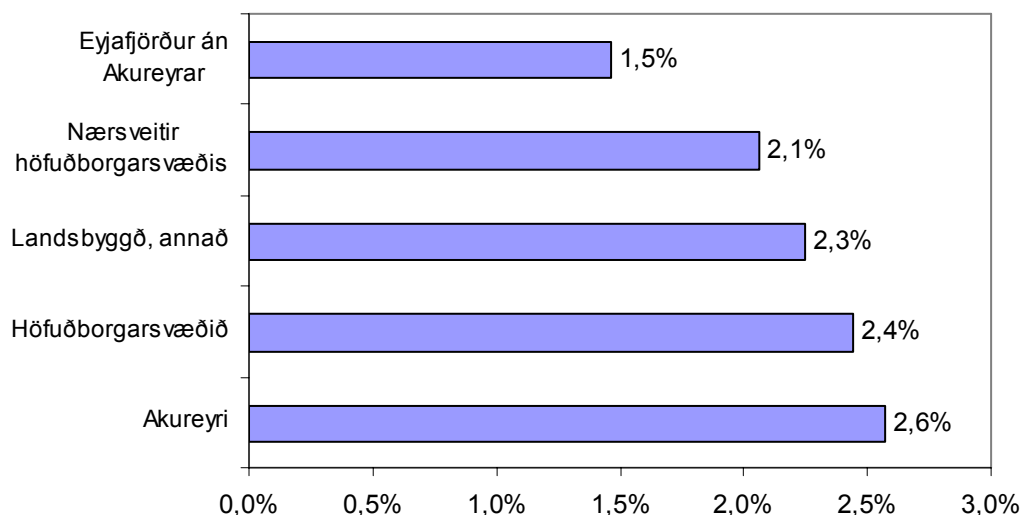

Mynd 26. Tekjur í ferðaþjónustu á landsbyggðinni sem hlutfall af heildar tekjum í ferðaþjónustu 1998-2003 í Eyjafirði, nærsveitum höfuðborgarsvæðis og annars staðar á landsbyggðinni. Heimild: Hagstofa Íslands (2005b og c).

Út frá umfjölluninni í þessum kafla má geta sér til um að tekjur af ferðamönnum á hverja gistinótt eru töluvert hærri á höfuðborgarsvæðinu en á landsbyggðinni þar sem minnihluti tekna af ferðaþjónustu fellur í skaut landsbyggðarinnar á meðan gistinætur og dvalardagar á landsbyggðinni eru fleiri en á höfuðborgarsvæðinu. Næsti kafli leiðir í ljós hvort sú tilgáta sé rétt.

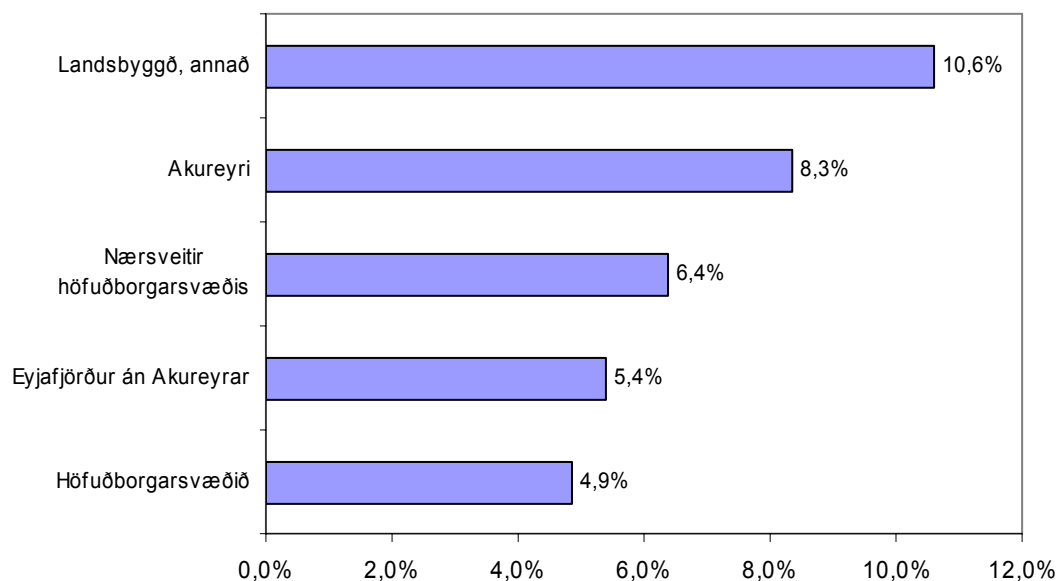
4.2.2 Tekjur af ferðaþjónustu eftir landsvæðum og þjónustutekjur

Hægt er að meta mikilvægi ferðaþjónustunnar á hverjum stað með því að skoða hversu stór hluti atvinnutekna hvers svæðis verður til í ferðaþjónustu. Á myndinni að neðan (mynd 27) hefur atvinnutekjum í ferðaþjónustu án flugrekstrar og ferðaskrifstofa verið deilt í heildar atvinnutekjur á hverju svæði. Vægi ferðaþjónustu í atvinnutekjum reynist hvergi vera meira en á Akureyri en aftur á móti er vægið minnst í nágrennasveitum Akureyrar, Eyjafirði. Þrátt fyrir að tekjur landsbyggðarinnar utan Eyjafjarðar og nágrennis höfuðborgarsvæðisins af ferðaþjónustu vegi ekki þungt í heildartekjum Íslendinga af ferðaþjónustu þá mælist vægi ferðaþjónustu engu að síður töluvert fyrir svæðið og er t.a.m. meira en fyrir nærsveitir höfuðborgarsvæðisins.

Mynd 27. Tekjur í ferðaþjónustu sem hlutfall af heildartekjum á hverju svæði. Tölurnar reiknast út frá atvinnutekjum. Ferðaþjónustutekjur eru hafðar án flugrekstrar og ferðaskrifstofa. Heimild: Hagstofa Íslands (2005c og b).

Ef tekjur í ferðaþjónustu eru skoðaðar sem hlutfall af þjónustu, annarri en opinberri, birtist hins vegar mynd 28 sem er nokkuð ólík hinni fyrri (mynd 27). Meðal þess sem hún leiðir í ljós er að ferðaþjónustutekjur eru stærri hluti þjónustutekna eftir því sem vægi þjónustutekna í heildaratvinnutekjum á svæðinu er minna. Eins og sjá má er landsbyggðin utan Eyjafjarðar og nærsveita höfuðborgarsvæðisins með hæst hlutfall ferðaþjónustutekna af heildar þjónustutekjum en á höfuðborgarsvæðinu er hlutfallið lægst. Spyrja má hvort á þeim stöðum sem hlutfallið er hátt sé hlutdeild ferðamanna í neyslu hærri en annars staðar. Ef svo er væri hugsanlegt að eyrnamerkja ætti stærri hluta tekna í atvinnugreinum tengdum ferðaþjónustu þar sem hlutfallið er hátt heldur en á þeim stöðum sem hlutfallið er lægra. Slík breyting myndi t.d. leiða til þess að reiknaðar rekstrartekjur í ferðaþjónustu á landsbyggðinni yrðu hærri en ella.

Mynd 28. Tekjur í ferðaþjónustu sem hlutfall af þjónustutekjum einkaaðila á hverju svæði. Tölurnar reiknast út frá atvinnutekjum. Ferðaþjónustutekjur eru hafðar án flugrekstrar og ferðaskrifstofa. Þjónustutekjur eru án opinberrar þjónustu. Heimild: Hagstofa Íslands (2005c og b).

4.3 Tekjur í ferðaþjónustu á hvern dvalardag eftir landsvæðum

Í þessum hluta verður tekjum af ferðaþjónustu eftir landsvæðum deilt niður á fjölda gistinátta á hverju svæði. Þannig fæst stærð, sem við nefnum „tekjur á dvalardag“, sem segir betur en flestar aðrar til um frammistöðu ferðaþjónustunnar á hverju svæði. Til þess að gera umfjöllunina nákvæmari verða tekjurnar jafnframt greindar niður eftir því hvaða hlutar ferðaþjónustunnar eiga í hlut. Byrjað verður á því að kynna heildartekjur á gistinótt eftir landsvæðum. Þá verða settar fram tekjur af ferðaþjónustu á dvalardag án tekna af flugrekstri og ferðaskrifstofum sem gefur sennilega raunhæfari mynd af því hvernig neysla ferðamanna er breytileg eftir landsvæðum. Loks verða skoðaðar tekjur á gistinótt í eftirfarandi þremur flokkum:

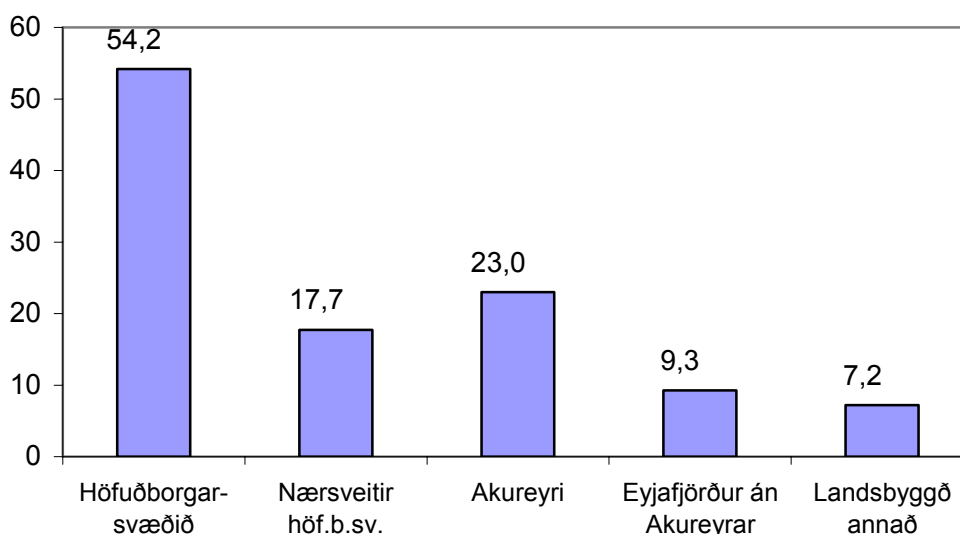
- Gistingu
- Ferðaþjónustu
- Verslun, afþreyingu og samgöngum öðrum en flug

Ekki verða skoðaðar sérstaklega fargjaldatekjur á hverja gistinótt þar sem þeim eru gerð betri skil í samhengi við fjölda ferðamanna líkt og gert var í kafla 3.2. Við lestur niðurstaðnanna ber að hafa í huga að tekjur á gistinótt eru ofmat á tekjum á dvalardag.

Eins og fram hefur komið eru dvalardagar erlendra ferðamanna 84% fleiri en fjöldi gistinátta á meðan óvíst er um hlutfall gistinátta og dvalardaga meðal íslenskra ferðamanna. Í kafla 3.3.3 var sú forsenda gefin að hlutfallið sé eins fyrir íslenska og erlenda ferðamenn og má þá reikna út tekjur á dvalardag með því að margfalda tekjur á gistinótt með 0,54.¹³ Lesandinn getur því lesið tölurnar hér að neðan með það í huga að tekjur á dvalardag séu e.t.v. helmingi lægri.

4.3.1 Heildartekjur á gistinótt eftir landsvæðum

Þegar heildar rekstrartekjur vegna ferðaþjónustu á gistinótt eru skoðaðar kemur í ljós að stærsti byggðakjarni landsins, höfuðborgarsvæðið, skarar fram úr hvað varðar tekjur af ferðaþjónustu á gistinótt (mynd 29). Næst stærsti byggðakjarninn, Akureyri hefur næst mestar tekjur af ferðamönnum á gistinótt með 43% af tekjum höfuðborgarsvæðisins.

Mynd 29. Tekjur í ferðaþjónustu á gistinótt eftir landsvæðum í þús. kr., 2003. Heimild: Hagstofa Íslands (2005b-d).

Áhugavert er að skoða hversu sterk áhrif þessir byggðakjarnar hafa á tekjur af ferðamönnum í nærsveitum sínum. Samkvæmt mynd 29 eru tekjur af ferðamönnum á gistinótt í nærsveitum höfuðborgarsvæðisins lægri en á Akureyri en tvöfalt hærra en á landsbyggðinni utan helstu þéttbýlisstaða. Því er líklegt að nærsveitir

¹³ $1/1,84=0,54$

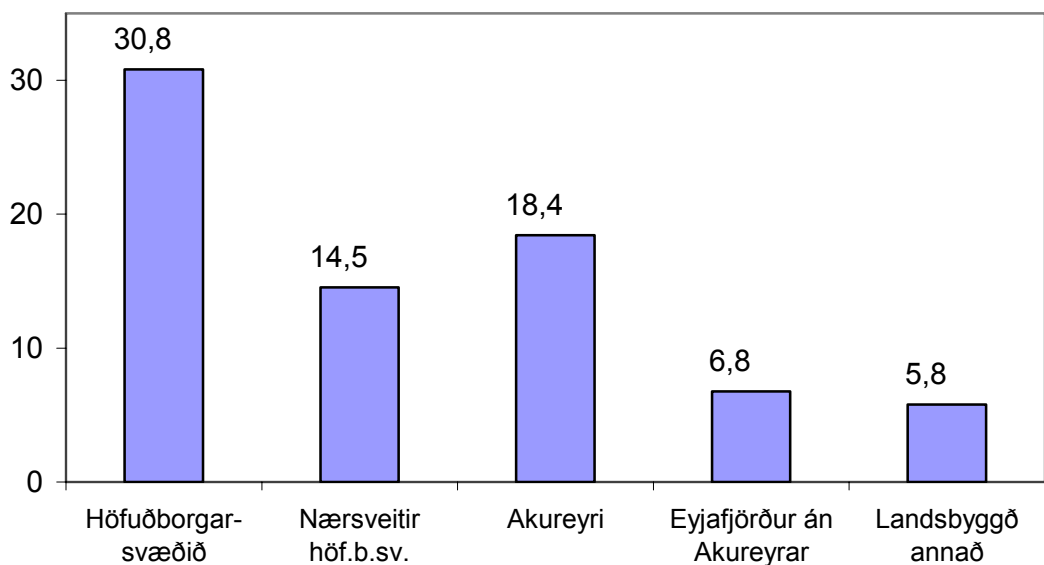
höfuðborgarsvæðisins njóti nálægðarinnar við höfuðborgarsvæðið og einnig þess að vera þéttbýlli en önnur svæði á landsbyggðinni. Hið sama mætti segja um Eyjafjörð umhverfis Akureyri sem hefur 23% hærri tekjur á gistinótt heldur en landsbyggðin utan helstu þéttbýlisstaða.

Eins og fram kom í upphafi kafla 4.3 er hér lagt til að ályktanir um skiptingu tekna af ferðaþjónustu verði fremur dregnar út frá tekjum af ferðaþjónustu án ferðaskrifstofu- og flugrekstrartekna sem nú verða kynntar.

4.3.2 Ferðaþjónustutekjur án tekna af flugrekstri og ferðaskrifstofum

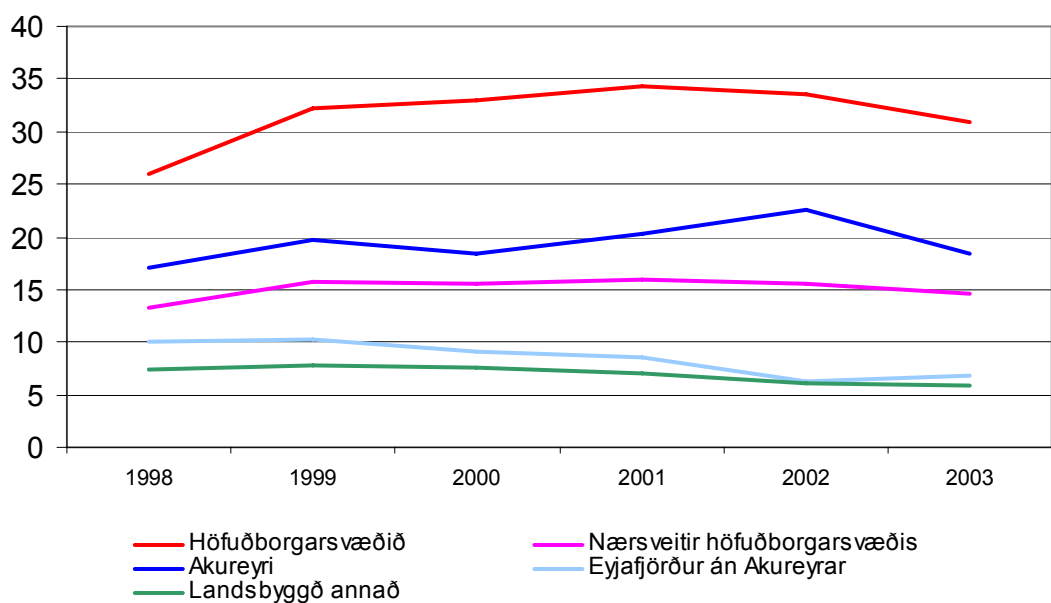
Með því að telja með tekjur af flugrekstri og ferðaskrifstofum fæst hugsanlega skekkt niðurstaða um dreifingu ferðaþjónustutekna yfir landið. Flugrekstrartekjur landsbyggðarinnar eru hugsanlega vanmetnar og ferðaskrifstofutekjur höfuðborgarsvæðisins mögulega ofmetnar. Auk þess má spyrja hvaða upplýsing felist í að skoða flugrekstrartekjur á dvalardag þar sem þær lýsa fyrst og fremst kostnaði við komur ferðamanna til landsins en ekki eyðslu þegar til landsins er komið. Því er fremur við hæfi að reikna fargjaldatekjur á hverja heimsókn erlends ferðamanns eins og gert var í kafla 3.4. Flugrekstrartekjur mætti í raun kalla fastar tekjur af komum ferðamanna til landsins en þegar verið er að rannsaka tekjur á hvern dvalardag hljóta breytilegar tekjur að vera aðal viðfangsefnið.

Á myndinni að neðan (mynd 30) eru skoðaðar tekjur af ferðaþjónustu aðrar en af flugrekstri og ferðaskrifstofum. Flokkarnir sem um ræðir eru því gisting, verslun, afþreying og samgöngur aðrar en flug. Samkvæmt þessari skilgreiningu hefur Akureyri færst nær höfuðborgarsvæðinu miðað við mynd 29 og hefur nú 60% tekna höfuðborgarsvæðisins á gistinótt. Sem fyrr virðast stóru byggðakjarnarnir smita út frá sér því nærsveitir þeirra hafa talsvert hærri tekjur á gistinótt heldur en landsbyggð sem fjær er. Nærsveitir höfuðborgarsvæðisins virðast einkum njóta góðs af nálægðinni við Reykjavík þar sem tekjur á gistinótt eru tæplega helmingur þess sem gerist á höfuðborgarsvæðinu. Tekjur á gistinótt á svæðinu umhverfis Akureyri í Eyjafirði eru hins vegar nokkru minna hlutfall af tekjum Akureyrar eða 37%. Til samanburðar eru tekjur á gistinótt annars staðar á landsbyggðinni 32% af tekjum Akureyrar á gistinótt.

Mynd 30. Tekjur af ferðaþjónustu án flugrekstrar og ferðaskrifstofa á gistingu í þús. kr., 2003. Flokkarnir sem um ræðir eru því gisting, verslun, afþreying og samgöngur aðrar en flug. Heimild: Hagstofa Íslands (2005b-d).

Næst verður skoðað hvernig þessar stærðir hafa þróast síðastliðin ár. Helst ber að nefna að vöxtur tekna af ferðamönnum hefur verið mestur á höfuðborgarsvæðinu á tímabilinu 1998-2003 þótt hann hafi nokkuð gengið til baka að hluta eftir árið 2001 (mynd 31). Akureyri og nærsvæitir höfuðborgarsvæðisins hafa bætt lítillega við sig á tímabilinu en önnur svæði hafa upplifað nokkurn samdrátt í tekjum á dvalardag.

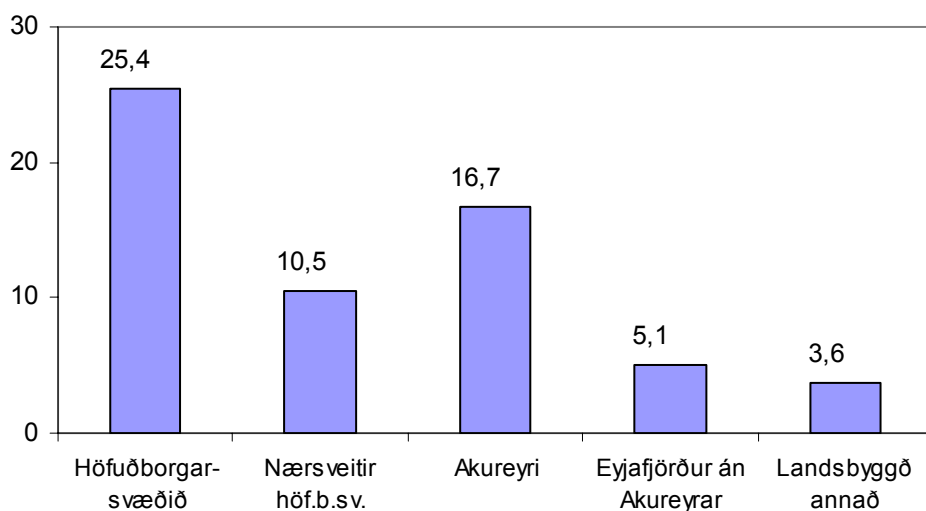

Mynd 31. Tekjur af ferðaþjónustu án flugrekstrar og ferðaskrifstofa á gistingu í þús. kr., 1998-2003. Flokkarnir sem um ræðir eru því gisting, verslun, afþreying og samgöngur aðrar en flug. Heimild: Hagstofa Íslands (2005a).

Nú verður flokkunum sem hér eru skoðaðir skipt í tvennt. Annars vegar verða skoðaðar tekjur af verslun, afþreyingu og samgöngum öðrum en flugrekstri á dvalardag í kafla 4.3.3 og hins vegar tekjur af gistingu á dvalardag.

4.3.3 Verslun, afþreying og samgöngur aðrar en flug

Ef tekjur af gistingu eru dregnar frá tölunum sem kynntar voru á mynd 30 fæst stærð sem í víðum skilningi mætti kalla neyslutekjur af ferðamönnum. Gistitekjur sem dregnar voru frá eru raunar smátt hlutfall af heildinni og birtist því mynd 32 sem er afar svipuð mynd 30, með yfirburðum Akureyrar og höfuðborgarsvæðisins. Nokkuð hefur þó dregið saman með stöðunum tveimur og hefur Akureyri á þennan mælikvarða 2/3 tekna höfuðborgarsvæðisins á dvalardag á móti 60% þegar tekjur af gistingu voru teknar með í reikninginn. Næst verður skoðað nánar hvernig tekjur af gistingu dreifast yfir landið.

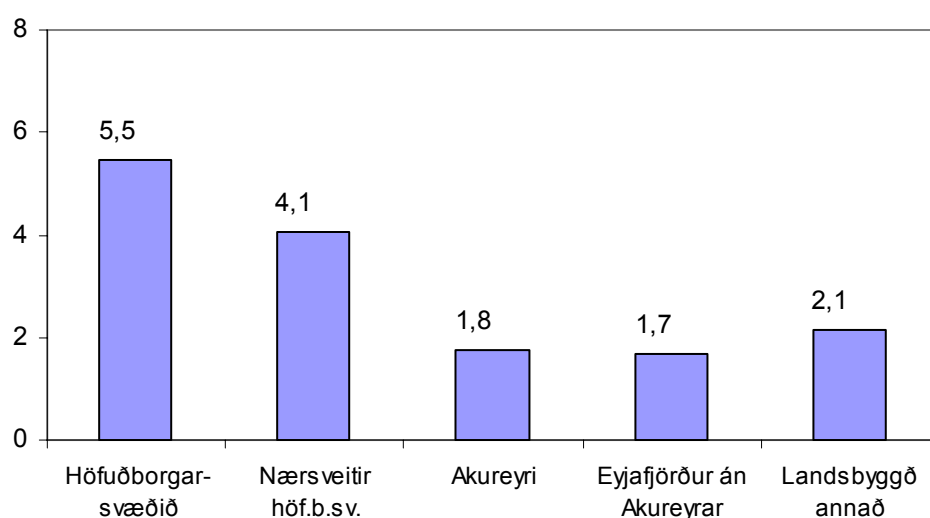
Mynd 32. Tekjur af verslun, afþreyingu og samgöngum öðrum en flugi á gistinótt í þús. kr., 2003. Heimild: Hagstofa Íslands (2005b-d).

4.3.4 Gisting

Ákveðið mynstur hefur einkennt myndirnar að ofan. Annars vegar hafa yfirburðir höfuðborgarsvæðisins verið áberandi en Akureyri hefur haft yfirburðastöðu varðandi tekjur á dvalardag á landsbyggðinni. Hins vegar hafa svæðin umhverfis þessa

Þéttbýliskjarna virst njóta góðs af nálægðinni þar sem tekjur á dvalardag hafa þar verið töluvert hærri en annars staðar á landsbyggðinni.

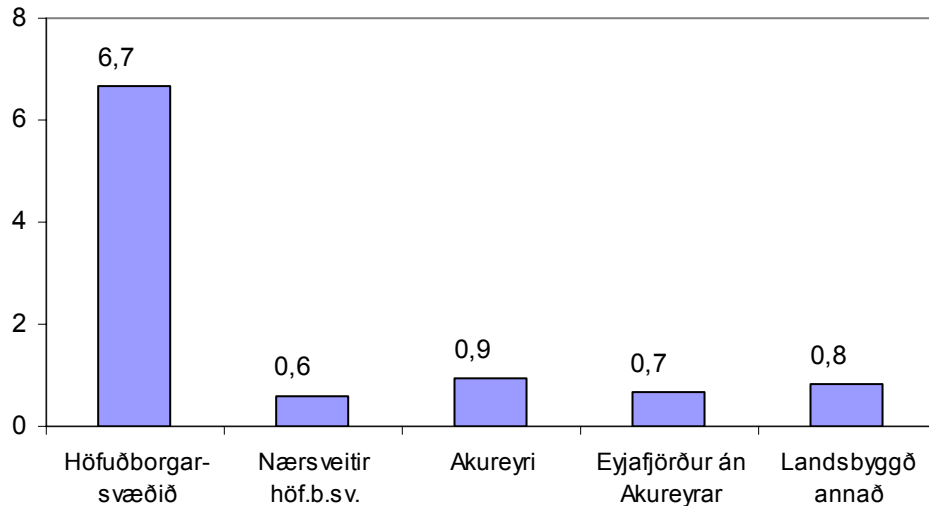
Gistinætur á dvalardag virðast ekki fylgja fyrrnefndu mynstri. Tekjur af gistingu á gistinótt eru lægri á Akureyri og raunar Eyjafirði í heild en annars staðar á landsbyggðinni ef marka má gögnin (mynd 33). Þessi niðurstaða kann að vekja furðu, ekki síst í ljósi þess að tekjur af öðrum þáttum ferðaþjónustu á Akureyri eru hlutfallslega háar. Ein hugsanleg skýring á þessu er hátt hlutfall ódýrari gistikosta á Akureyri, t.d. er um 33% gistinátta þar á tjaldsvæðum en 18% fyrir landið í heild.

Mynd 33. Tekjur af gistingu á gistinótt árið 2003 í þús. kr. *Heimild: Hagstofa Íslands (2005b-d).*

4.3.5 Ferðaskrifstofur

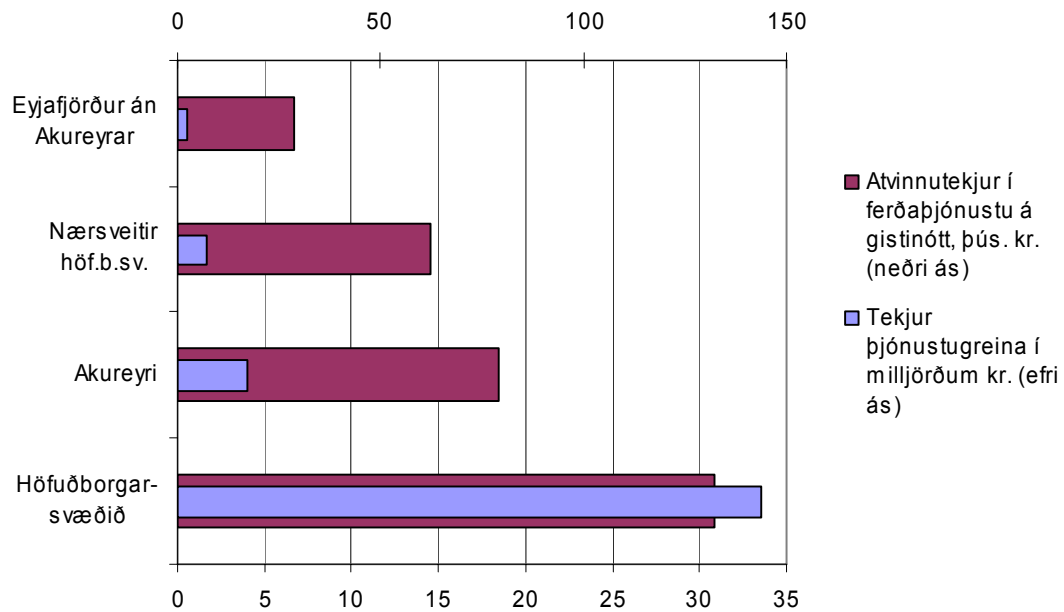
Um það bil helmingur tekna af rekstri ferðaskrifstofa á Íslandi er tilkominn vegna ferða Íslendinga erlendis. Mynd 34 sýnir að rekstrartekjur af ferðaskrifstofum á dvalardag eru langtum mestar á höfuðborgarsvæðinu og Akureyri. Fyrir landsbyggðina kemur fram sama mynstur og fyrr; Eyjafjörður býr við lægri tekjur á dvalardag en aðrir hlutar landsbyggðarinnar en nærsveitir höfuðborgarsvæðisins við hærri tekjur.

Mynd 34. Tekjur af ferðaskrifstofum á gistingu í þús. kr., 2003. Heimild: Hagstofa Íslands (2005b-d).

4.3.6 Stærð þjónustugeira og tekjur af ferðaþjónustu á gistingu

Stærri staðir hafa yfirburði í þjónustu vegna meiri breiddar í vöruúrvali og ýmis konar stærðarhagkvæmni eins og rakið var í kafla 1. Möguleikar staða á að afla sem mestra tekna af ferðaþjónustu ættu að aukast eftir því sem meiri þjónusta er í boði á hverjum stað. Myndin að neðan (mynd 35) gefur til kynna að því stærri sem þjónustugeirinn er á hverjum stað, því meiri eru tekjur staðarins af ferðamönnum á hverja gistingu. Það er enda rökrétt sambandi því stærri þjónustugeiri hlýtur að fela í sér möguleika á fjölbreyttari og sérhæfðari þjónustu en ella. Um leið verður til sterkara aðdráttarafl fyrir ferðamenn sem eru reiðubúnir að greiða fyrir meiri og betri þjónustu auk þess sem fleiri tækifæri skapast fyrir ferðamenn, sem koma á staðinn á annað borð, til að eyða peningum.

Mynd 35. Tekjur af ferðamönnum á gistingu í þús. kr. (án tekna af ferðaskrifstofum og flugrekstri) og atvinnutekjur í þjónustugreinum, öðrum en opinberum, árið 2003. Heimild: Hagstofa Íslands (2005b-d).

Landsbyggðin utan Eyjafjarðar og nærsveita höfuðborgarsvæðisins er ekki höfð með í myndinni að ofan (mynd 35). Á svæðinu fer það hins vegar saman að ferðaþjónustutekjur á gistingu eru hvergi lægri ásamt því að hlutdeild þjónustu í atvinnutekjum er þar lægst eins og fram kom í kafla 4.1.

Niðurlag

Ferðaþjónustan er mjög mikilvæg fyrir landsbyggðina vegna þess að hún byggir á notkun aðfanga sem ekki er hægt að flytja úr stað, s.s. náttúrufergurð. Þjóðhagslegur ábati af ferðaþjónustu er mun meiri á landsbyggðinni en höfuðborgarsvæðinu þar sem nýting framleiðsluþátta er verri og fjölbreytni minni vegna fólksfæðar. Hins vegar er ferðaþjónustan – eins og nafnið gefur til kynna – þjónusta. Stærri staðir hafa yfirburði í þjónustu sökum meiri hagkvæmni og breiddar í vöruúrvali. Ferðamenn sækja í staði sem veita fjölbreytta þjónustu og um leið sækja fyrirtæki sem gera út á ferðamenn í staðsetningu þar sem ferðamenn eru flestir. Að þessu leyti eru stærstu þéttbýliskjarnarnir, einkum höfuðborgarsvæðið, í góðri aðstöðu.

Rétt eins og tímakaup er betri mælikvarði á framleiðni en heildarlaun eru tekjur á gistinótt áhugaverðari mælikvarði á afkomu ferðaþjónustu heldur en heildartekjur eða fjöldi ferðamanna. Í þessari rannsókn er m.a. reiknaðar tekjur af ferðamönnum á hverja gistinótt eftir landsvæðum á Íslandi. Upplýsingar um tekjur af ferðamönnum sem hér koma fram eru fengnar úr tveimur áttum. Annars vegar er um að ræða gjaldeyristekjur af erlendum ferðamönnum og hins vegar greiningu á rekstrartekjum fyrirtækja í ferðaþjónustu og launatekjum starfsmanna þeirra. Síðarnefndu gögnin eiga við um tekjur af öllum ferðamönnum á Íslandi en ekki aðeins erlendum.

Tekjur eftir tímabilum

Gjaldeyristekjur af erlendum ferðamönnum á tímabilinu 1999-2004 námu að meðaltali u.þ.b. 15 þúsund krónum á dvalardag og var breyting milli ára óveruleg. Ef skipting milli mánaða er skoðuð kemur í ljós að tekjur á dvalardag voru í lágmarki yfir sumartímann og voru meðaltekjur á dvalardag 6 þúsund krónur að jafnaði á tímabilinu júní-ágúst. Líklegasta skýringin á lágum meðaltekjum yfir sumartímann er að þá eru „neyslugrannir“ bakpokaferðalangar áberandi í hópi ferðamanna. Samt sem áður fellur meirihluti gjaldeyristekna ársins til yfir sumartímann vegna þess að heimsóknir erlendra ferðamanna eru langflestar á því tímabili og meðaldvölin lengri.

Tekjur eftir landsvæðum

60% gistinátta erlendra ferðamanna falla til á landsbyggðinni en einungis 25% þeirra tekna sem af þeim stafa. Akureyri er sá staður sem tekjur í ferðaþjónustu eru stærsta hlutfall heildartekna eða 2,6%, en þar á eftir kemur höfuðborgarsvæðið með 2,4%.

Ferðageirinn er því ekki aðeins stærstur á þessum stöðum í krónum talið heldur einnig hlutfallslega. Ef vægi ferðaþjónustu í heildar þjónustutekjum á hverjum stað fyrir sig er skoðað breytist röðin aftur á móti þannig að höfuðborgin fellur niður í neðsta sætið en dreifbýlustu svæðin stökkva í það efsta. Því minni sem þjónustugeirinn er á hverjum stað, því þyngra virðist ferðaþjónustan vega í þeirri þjónustu sem þó er til staðar. Því má segja að framlag ferðaþjónustunnar til þjónustustigsins á hverjum stað sé hlutfallslega meira í dreifbýli en í þéttbýli.

Ákveðið mynstur einkennir tekjur íslenskrar ferðaþjónustu á dvalardag eftir landsvæðum - sem e.t.v. mætti kalla framleiðni ferðaþjónustunnar eftir svæðum. Yfirburðir höfuðborgarsvæðisins í tekjum á dvalardag eru áberandi en næst í röðinni kemur Akureyri með 2/3 af tekjum höfuðborgarsvæðisins á dvalardag.¹⁴ Þegar horft er til annarra landsvæða kemur skýrt í ljós að svæðin umhverfis höfuðborgarsvæðið og Akureyri hafa mun hærri tekjur á dvalardag en önnur svæði. Nærsvetitir höfuðborgarsvæðisins hafa um 40% af tekjum höfuðborgarsvæðisins á dvalardag og nærsvetitir Akureyrar um 20%. Önnur svæði á landsbyggðinni hafa hins vegar aðeins 14% tekna höfuðborgarsvæðisins af ferðamönnum á dvalardag. Sennilega hafa helstu þéttbýliskjarnar landsins jákvæð áhrif á tekjur nágrannasveita með nálægð sinni. Hins vegar er komist að því í þessari skýrslu að stærð þjónustugeirans á hverjum stað hafi einnig töluvert skýringargildi. Skýrt samband ríkir milli þjónustustigs á hverju svæði fyrir sig og tekna af ferðamönnum. Tekjur af ferðamönnum á hverja gistinótt eru hærri eftir því sem þjónustugeirinn á viðkomandi stað er stærri og standa höfuðborgarsvæðið og Akureyri best að vígi í því ljósi. Á móti kemur að þeir hlutar landsbyggðarinnar sem ekki njóta nálægðar við helstu þéttbýliskjarna landsins hafa minnsta þjónustugeirann, bæði hlutfallslega og í krónum talið. Þessi svæði virðast standa verst að vígi hvað varðar tekjur af ferðamönnum á dag.

Nánar um aðferðafræði

Gögn um gjaldeyristekjur af erlendum ferðamönnum sem notast er við í þessari skýrslu eru af tvennum toga. Annars vegar eru gögn um neyslu erlendra ferðamanna á Íslandi samkvæmt upplýsingum um gjaldeyrisyfirfærslur í bönkum og greiðslukortanotkun. Hins vegar er um að ræða fargjaldatekjur íslenskra flugfélaga af

¹⁴ Miðað við tekjur af verslun, afþreyingu og samgöngum á landi – sjá kafla 4.3.3

erlendum ferðamönnum (Seðlabanki Íslands, 2006). Einn af kostunum við að skoða gjaldeyristekjur frekar en aðra mælikvarða á tekjur af ferðamönnum er að þær er unnt að greina eftir mánuðum. Þær gefa jafnframt vísbendingu um tekjur af erlendum ferðamönnum eingöngu, ólíkt öðrum gögnum um tekjur af ferðamönnum sem skoðuð eru í þessari skýrslu. Gallinn við fyrrnefnd gögn er aftur á móti sá að ekki er unnt að greina út frá þeim hvar á landinu tekjurnar skapast.

Í þessari skýrslu eru gögn um atvinnutekjur notuð til þess að fá vísbendingar um skiptingu tekna af ferðamönnum milli landshluta.¹⁵ Gjaldyristekjur gagnast lítt til verksins eins og hér hefur verið útskýrt. Rekstrartekjur í ferðaþjónustu samkvæmt gögnum frá Hagstofu Íslands eru allar skráðar á höfuðstöðvar þeirra fyrirtækja sem eiga í hlut sem gefur skakka mynd af raunverulegri dreifingu tekjusköpunarinnar yfir landið.¹⁶ Hjá þessu vandamáli er komist með því að skoða tölur um launatekjur sem skráðar eru eftir kennitölu launþega.¹⁷ Útreikningar á atvinnu- og rekstrartekjum í ferðaþjónustu miðast við að ákveðið hlutfall tekna í hverri atvinnugrein sé tilkomið vegna ferðaþjónustu. Hlutföllin sem hér eru notuð miðast í grundvallaratriðum við skilgreiningar Þjóðhagsstofnunar (1998) í skýrslu um vægi ferðaþjónustu í þjóðarbúskapnum.¹⁸

¹⁵ Gögnin eru frá Hagstofu Íslands og eru unnin úr skattframtölum

¹⁶ Fjöldmörg fyrirtæki hafa skráð aðsetur á höfuðborgarsvæðinu jafnvel þótt starfsemi þeirra á landsbyggðinni sé töliverð.

¹⁷ Sú leið er þó ekki gallalaus eins og fram kemur í kafla 3.2.1.

¹⁸ Skýrt er frá því hvaða hlutföll og atvinnugreinar eru notuð til viðmiðunar í kafla 3.2.1

Heimildaskrá

- Ásgeir Jónsson (2004). Að græða á gestakomum. Þjóðhagslegur ábati ferðaþjónustu og hlutverk ríkisins. *Landabréfið* 20(1), 51-67.
- Ferðamálaráð Íslands (2004). *Dvalarlengd erlendra ferðamanna 1997 - 2001*. Tölvupóstur frá Oddnýju Þ. Óladóttir 26. apríl 2004.
- Ferðamálaráð Íslands (2005). *Könnun Ferðamálaráðs meðal erlendra ferðamanna. Niðurstöður fyrir tímabilið september 2004-maí 2005*. Hlaðið niður af heimasíðu ráðsins, www.ferdamalarad.is, í febrúar 2006.
- Hagfræðistofnun Háskóla Íslands og byggðarannsóknastofnun (2003). *Byggðir og búseta. Um búsetu og starfsskilyrði á landsbyggðinni*.
- Hagstofa Íslands (2005a). Ýmis gögn af vef stofnunarinnar: www.hagstofa.is
- Hagstofa Íslands (2005b). *Atvinnutekjur í ferðaþjónustu og heildaratvinnutekjur eftir landsvæðum*. Tölvupóstur frá Jóni Má Halldórssyni.
- Hagstofa Íslands (2005c). *Rekstrartekjur í ferðaþjónustu og heildar rekstrartekjur eftir landsvæðum*. Tölvupóstur frá Stefáni Jansen.
- Hagstofa Íslands (2005d). *Gistinætur eftir landsvæðum*. Tölvupóstur frá Þórarinnu Soebech.
- Hotelling, H. (1929). Stability in Competition. *The Economic Journal* 39(1): 41-57.
- Njáll Trausti Friðbertsson (2004). *Tekjugreining á gjaldeyristekjum í ferðaþjónustu 1990-2003*. Lokaverkefni við rekstrar- og viðskiptadeild Háskólans á Akureyri, maí 2004.
- Marshall, A. (1920). *Principles of Economics*. London: Macmillan.
- Seðlabanki Íslands (2005). *Gjaldeyristekjur af neyslu erlendra ferðamanna innanlands eftir mánuðum 1990 – 2003*. Tölvupóstur frá Hrönn Helgadóttir.
- Seðlabanki Íslands (2006). *Greiðslujöfnuður við útlönd – Ferðalög milli landa. Tekjur og gjöld*.
- Þjóðhagsstofnun (1998). *Ferðaþjónusta – Umfang og mikilvægi fyrir þjóðar-búskapinn*. Yfirlit yfir umfang og þróun ferðaþjónustu á Íslandi að beiðni samgönguráðherra.
- World Tourism Organization (2006). Af heimasíðu samtakanna <http://www.world-tourism.org/>, febrúar 2006.

FERÐAMÁLASETUR
ÍSLANDS

DESEMBER 2006